

A MAGYAR NYELV HETE
GYŐR, 2011. ÁPR. 15–22.

Édes Anyanyelvünk

2011. ÁPRILIS

XXXIII. ÉVF. 2. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

Kiss Jenő:
Elhunyt Benkő Loránd

Minya Károly:
A helyesírási neologizmus

Zimányi Árpád:
Nyelvi beállítottság és értékítélet
a kabarében

Balázs Géza:
A gutai göcsétől a csángóvasútig

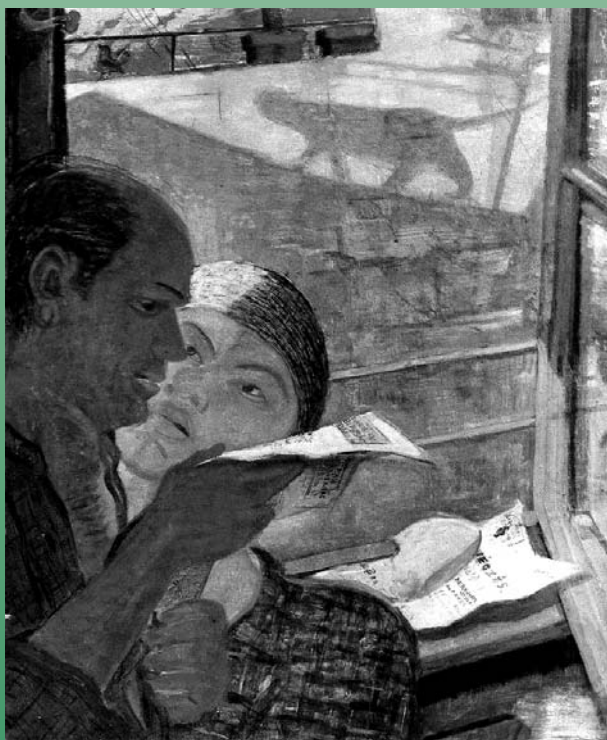
Kemény Gábor:
„Bebicskázott a kamion”

Horváth Péter:
Ósapánk, az etimon

Hudy Árpád:
„A magyar nyelv természeti
rendje”

Büky László:
A magyar nyelvjárások
múzeumpalotája

És: új szavak, nyelvi tanácsok,
nyelvi játékok

Derkovits Gyula: Végzés (1930)

É
A

*Kap rajta a Róka, és szól: „Uram, tudja meg:
Hogy az, aki hízeleg,
Abból él, aki hallgat szavára.
Ez a lecke megér egy sajtót bizonyára.”
A pórul járt Holló, bár kicsit
Későn, fogadja, hogy többé rá nem szedik.*

Ezek a befejező sorok a XVII. században élt, méltán népszerű francia költő, mese- és szépirodalomíró, La Fontaine jól ismert meséjében, A holló és a rókában olvashatók, Rónay György nagyszerű fordításában.

A kissé tréfás hangulatú *pórul jár* szólás sok más magyar népmesében, mesefordításban is előfordul. Jelentése az értelmező szótár szerint 'felsül, kudarcot vall'. Manapság viszont ez a szókapcsolat a közszolgálati tévé- és rádióadók híreiben (egyre gyakrabban) ilyen mondatokban jelenik meg:

„Pórul járt” utasok?

„A ... (nevű) utazási iroda csődbe ment, a *pórul járt* utasokat így már nem tudja elszállítani” (Egyiptomba, Tunéziába stb.).

„A rossz időjárás viszonyok miatt a (Frankfurtból, Londonból, Budapestről stb.) induló gépek bizonytalan ideig nem tudnak felszállni, a *pórul járt* utasok hosszú órák óta (netán egy-két napja) a repülőtéren kimerülten vesztegelnek, a várótermi padokon alszanak stb.”

A nyaralni, ünnepi családlátogatásokra induló, illetve a viharos időjárás miatt veszteglésre kényszerült személyek, családok utazása meghíúsult, füstbe ment. Ők nem felsültek, nem kudarcot vallottak, hanem egyszerűen szerencsétlenül jártak, netán önhibájukon kívül méltatlanul nehéz helyzetbe kerültek. Ráadásul a *pórul járt* szókapcsolatnak a jelentése nemcsak tréfás, kissé csúfolódó hangulatú, hanem némi kárörömet is kifejez (gondoljunk a hiúsága miatt rászédett holló sajtvesztéségre). Így a fent említett szókapcsolat használata nemcsak helytelen, nem szerencsés, hanem kissé sértő is.

Aki ebben a témában valójában „pórul járt”, az a (sajnos) hiányos stílusérzékű (azaz szakértelmű) rádiós és televíziós hírszerkesztő!

Sz. Györfly Sarolta

TARTALOM

Sz. Györfly Sarolta: „Pórul járt” utasok?	2
Zimányi Árpád: Nyelvi beállítottság és értékítélet a kabaréban.	3
Minya Károly: A helyesírási neologizmus	4
Balázs Géza: A gutai göcsétől a csángóvasútig	5
Maróti István kérdéseire Havas Judit válaszol.	6
Kemény Gábor: Új szavakat tanulok. „Bebicskázott a kamion”	7
K. G.: Post festa(m)	7
Buvári Márta: Szálcák.	8
Huszár Ágnes: <i>Komiszkényér</i>	8
Horváth Péter: Ósapánk, az etimon.	9
Bencédy József: Anyanyelvünk – pályázatok tükrében	10
Hudy Árpád: „A magyar nyelv természeti rendje”	12
Biró János: www.manyszi.hu	13
Wacha Imre: A szerző a munkájáról	14
Büky László: A magyar nyelvjárások múzeumpalotája	15
Kiss Jenő: Elhunyt Benkő Loránd	16
Hódi Pálvölgyi Éva: Stefi néni emlékére	16
Mensáros László vers- és prózamondó verseny.	16
Hírek, események.	17
Pontozó	18
Új szavak, kifejezések (64.)	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek.	20

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).
Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.
E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu,
fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt.
és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 200 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Tagdíj: 1500 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1000 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi M. u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

a Nemzeti Erőforrás
Minisztérium,

valamint

a Nemzeti Kulturális Alap

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.

Telefon: 330-7186, 06 20 473-4084

Nyomás: mondAT Kft.

Nyelvi beállítottság és értékítélet a kabaréban

A különféle nyelvi jelenségekkel kapcsolatos beállítottság – attitűd – a szociolingvisztikai kutatások gyakori témája. A beszélők nem pusztán használják a nyelvet, hanem értéklik is a nyelvi jelenségeket, így a szóhasználat módját, a kiejtési sajátosságokat vagy a nyelvtani kategóriák alkalmazását. Ugyanígy megvan mindenkinek a véleménye az egyes nyelvváltozatokról: a tájnyelvekről, a hivatali zsargonról, az ifjúság beszédéről éppúgy, mint a közéleti-politikai stílusról és a szlengről.

Jobbára nem nyelvészetileg megalapozott kijelentésekről van szó, hanem subjektív megközelítésű egyéni véleményről vagy a társadalmi tudatba beágyazódott közkeletű felfogásról, olykor túlzó általánosításról, sőt pusztán tévedésről. Az efféle véleményalkotás nem mérlegel, hanem leegyszerűsítő módon a tetszik vagy nem tetszik, illetőleg a helyes vagy nem helyes szembeállítás alapján dönt, tehát értékítéletet fogalmaz meg. A szociológiai és a szociolingvisztikai attitűdvizsgálatok kapcsán gyakran találkozunk a sztereotípiával, a hiedelem és az előítélet fogalmával is. A nyelvi beállítottság összetevői nem nyelvi, hanem társadalmi eredetűek. Bennük a beszélőközösség társadalmi szokásai, viselkedési szabályai, az adott környezetben elvárt mintái tükröződnek és hagyományozódnak tovább.

A nyelvi értékítélet váratlan helyzetekben is megnyilvánul. Közszeres rádióink 2010 szilveszterén elhangzott kabaréjának több magánszámában és jelenetében meglepően sokszor kerültek elő a nyelvhasználat kérdései. Érdemes áttekinteni, hogy mivel szembesülhettek a hallgatók ebben a véleményformáló, egyben véleményt tükröző közegben. Mindenekelőtt a statisztika: húsz műsorszám közül kilenc hozható összefüggésbe valamilyen nyelvi jelenség kimondott vagy áttételes értékelésével.

Most pedig nézzük meg részletesebben, hogy milyen nyelvi kép rajzolódik ki a rádiókabaré műsorszámáiból. Először is szembevetendő jelenség, hogy a szokásostól eltérő beszédstílusok és a köznyelvtől különböző ejtésű hanggal történő ábrázolás, személyiségrajz legalapvetőbb eszköze. Több formájával találkozunk; ilyen volt a kínai beszédmód utánzása: magas hangfekvésben megszólaló, bizonyos hangokat mással helyettesítő (*kici, cirke, kaca – kicsi, csirke, kacska*), ragozási, egyeztetési hibákat ejtő (*te méret – te méreted helyett*) szereplő. Egy másik jelenetben a beszédhibás, a sziszegő hangokat sípolva kiejtő, dadogó ember keltett derűtséget. További két műsorszámot kell még itt megemlíteni: ugyancsak a furcsa beszédmóddal jellemezték egyfelől a buta, szellemileg elmaradt gyermekeket, másfelől pedig az együgyű embert. A közönség reakciójából úgy tűnik, hogy ezek a megoldások hálás eszköznek bizonyulnak, egy-egy ilyen megszólalás – jelesül a más-ként beszélés, rövidebben: a másság – harsány nevetést vált ki.

De még nem értünk a kiejtési témák végére. Nemcsak ez alkalommal, hanem más kabaréműsorokban is előszeretettel alkalmazzák a tájnyelvi ejtésű hangokat. Ez önmagában nem lenne baj, ám szinte kivétel nélkül a megbélyegzés eszközeként, a nevetséges, buta, műveletlen ember jellemzésére szolgál. Mindenképpen szót kell emelni az ellen az igazságtalan beállítottság ellen. Néhány évtizeddel ezelőtt sokkal toleránsabb volt a közvélemény a nyelvhasználatban beszélőkkel szemben, és a nyilvánosság előtt sem kellett szégyelliük beszédmódjukat. Már csak az idősebbek emlékeznek Buga doktorra, akinek orvosi tanácsait három hétre sugározta a rádió. Sokan nemcsak okos tanácsaiért, hanem ízes beszédmódja, szemléletes fogalmazása miatt kapcsolták be a készüléket. Ugyanezt mondhatjuk el a televízió ismert jogászáról, aki a hetvenes években hasonlóan közkedvelt személyiség volt. De ne feledkezzünk meg az Édes anyanyelvünk műsorának vezetőjéről, Lőrincze Lajosról – tőle szintén nem a pesties ejtésű hangokat hallhattuk.

Manapság viszont nemegyszer gúnyolódás céltáblája, ha valaki tájnyelvi beszédet használ. A kabaréban egy vidéki főiskola okta-

tóának szavait idézte az előadó – az egykori tanítvány –, majd bővebben elemezte az órán hallott mondatrészt: *Az alumíniumot úgy kellesz hegeszteniök...* Elmondása szerint azonnal tudta, hogy ebből a tárgyból nem lesz képes sikeresen levezgáznia. Az idézetben négy nyelvi jelenség van belesűrítve: az *alumínium* népnyelvi – nem pusztán nyelvjárási – alakja, a *kell* szónak a köznyelvből hiányzó formája, a *hegeszt* igének a köznyelvből hiányzó tekinthető, hosszú mássalhangzós ejtési változata, valamint a főnévi igenév személyragos alakja. Nyelvészeti, illetve szociolingvisztikai szempontból mégis vegyes a kép. Tisztán népnyelvi jelenségek csupán az első két-tőt tarthatjuk, míg a legutóbbi éppenséggel választékosnak minősíthető a mai köznyelv *-niük* toldalékával szemben. Tovább lépve a műsorban, még másik két esetet is megemlíthetünk a tájnyelvi ejtésű szóhoz hasonló alkalmazására: *Aó!* (megszólítás, a falusi gyerek mondja), *ótópálya – autópálya* helyett.

Már csak gyakorisága miatt is érdemes felfigyelni erre az értékítéletet tükröző eljárásra, amely a városi ember szemszögéből téves beállítottságban látja és látta a nyelvhasználatot. Az utóbbi néhány évtizedben vált meghatározóvá ez a szemlélet, míg az 1980-as évek előtti kabarék számai főként a helyzetkomikumra építettek, és mentesek voltak a bántó, nyelviileg megalázó kitételektől. Pedig akkor még nem létezett az úgynevezett politikailag korrekt nyelvhasználat fogalma, amely a mások érzékenységét nem sértő nyelvi megoldásokat követeli meg. De a megnevezésekben is különbözött a korábbi kabaré a maitól: azelőtt a konferanszié elmondta konferansziáját, majd következtek a magánszámok, a jelenetek és a kuplék. Manapság az amerikai angolból átvett *stand-up comedy* divatját éljük, melynek szereplői a *stand-uposok*.

Folytatva áttekintésünket, a műsorban számos további nyelvi téma is elhangzott, és ezt a tényt mindenképpen pozitívnak tarthatjuk. Foglalkoztak az idegennyelv-tudás helyzetével, humoros példák szemléltették, hogy milyen helyzetbe kerülnek honfitársaink külföldön, ha csak magyarul értenek. Visszatérően jelentkezett az idegenszerűségek, elsősorban az anglicizmusok térhódítása: *Shoppingolás közben olyan flashem volt, mint egy feeling* – hangzott a bevezető mondat. További részletek a folytatásból: *A HR-es forwardolt egy briefinget. – Multilevel marketing group checking account managere vagyok* – mutatkozik be a falusi vendéglátást igénybe venni szándékozó nadrágos ember, aki *lájkolna egy team-buildinget*. Más helyütt a félreértés forrása a *GPS* és a *GDP* összekeverése.

Újabb szociolingvisztikai indítatású téma a túlhelyesbítés, a hiperkorrekció. Azt a nyelvi jelenséget soroljuk ebbe a kategóriába, amikor a beszélő a túlzott pontoskodásra való törekvés miatt követ el nyelvi hibát. Túltanulta magát – állapította meg az előadó, amikor az utazási irodában a külföldre utazó imígyen adta meg úti célját: *Bájbájan*. Az angolos ejtésforma mögött az olaszországi *Bibione* neve rejtőzik. A következő, ugyancsak találó éttermi példában a félreértést az idegenszerű szórend okozza: *Pizza pacalos* – olvassa a vendég az étlapon, de nem ismerve fel, mit rejt e látszólag spanyol-olasz név, megkérdezi a felszolgálót: *Milyen ez a piddza pákálós?* Nos, nem más ez, mint a *pacalos pizza*. Diszlexia, diszgráfia, ez a két fogalom is hozzákapcsolható a műsorhoz: egy nyomdász a *Massázsolaj* helyett *Mazsolaszáj* feliratot nyomtatott a dobozra. Majdnem tökéletes anagramma. Végül még egy részterületet említhetünk meg, jelesül a fordítástudományt, ide kapcsolódó szóba került az egyik jelenetben.

E rövid áttekintésből kiderül, hogy nyelvhasználatunk sajátosságai, a nyelv általános kérdései a figyelem homlokterében állnak. A 2010 szilveszterén elhangzott rádiókabaré nyelvi tematikája meglepően szerteágazó. A valóban ötletes és nyelvi kreativitást tükröző műsorszámok szemléletmódjában támogatható és téves elemek egyaránt előfordulnak, és a műsor egésze pontosan jelzi, hogy mi foglalkoztatja manapság társadalmunkat. Az elhangzottak alapján leszögezhetjük: nem mindegy, hogy milyen kép rajzolódik ki az emberek előtt, és a nyelvi ismeretterjesztésnek, a nyelv művelésnek, de még inkább az iskolai anyanyelvi nevelésnek helyes útmutatást kell adnia mindenki számára.

Zimányi Árpád

A helyesírási neologizmus

Tisztában vagyok azzal, hogy időnként a különböző tudományágakat a terminus technicusok bősége jellemzi, s a szak kifejezések bevezetése és elfogadtatása kellőképpen megalapozott kell, hogy legyen. Az alábbiakban a neologizmusok tárgykörében kívánom a címben jelölt kategória, a helyesírási neologizmus létjogosultságát alátámasztani.

Ez a nyelvi jelenség korántsem tekinthető újnak, csupán az általam történő elnevezése. A 80-as évek közepén jelent meg Végh Antal *Gyógyítatlan* című könyve. A címben eltérő helyesírási mód, a ható ige képzőjének hatos számmal történő helyettesítése arra utalt, hogy a világbajnokságon a magyar válogatot hat gólt kapott a szovjetektől. Annak idején nap mint nap olvashattuk az Energiatanács tévéreklámjában, hogy *Walaki*, s a szokatlan kezdőbetű a *watt* fizikai mértékegységre utalt.

Az internetes kommunikációhoz szorosan kapcsolódnak a helyesírási neologizmusoknak nevezhető, leírt szóalakok. Ugyanis az emotikonokon kívül más metakommunikatív elemek is használatosak ebben az írásbeliségben. Az iNteRNeTTo Zsargon című könyv *hülyesírás*nak nevezi azt az írásmódot, amely sajátos szótorzítással rögzíti a kifejezéseket. Balázs Géza Nyelvkultúránk az ezredfordulón című könyvében így csoportosítja az „egyénieskedő” internetes helyesírást: 1. magyar szavak pongyola helyesírása (*majnem, tuggya, rencergazda*). 2. magyar szavak leegyszerűsített írása, elsősorban számjegyek segítségével: *Iszerú, megoldóó, +öllek*. A harmadik eljárás a magyar szavak idegenesen történő leírása: *soxor, feixik, kaqkq*.

Bódi Zoltán és Veszelszki Ágnes Emotikonok. Érzelemkifejezés az internetes kommunikációban című könyvében eképpen fogalmaz: „Egyre gyakrabban fordul elő az is, hogy a már említett e-mail és chatszövegekben az íráskép és az írásmód a beszélt nyelvi megnyilatkozások fonetikai megjelenését próbálja ábrázolni, tehát az írott beszélt nyelv a megjelenési formájával, látványával is üzenetet hordoz. Olyan esetben is a fonetikus írásmódot alkalmazzák, amikor az nem illik a kodifikált, írott szöveghez: *aggyál, taníccs+, majkésőbbcsinájjuk+, asszem, emlexel.*” A legjellemzőbb, amikor a *g*sz és a *ks*z hangkapcsolatot *x*-szel jelölik: *lax (laksz), mexolalt (megszólalt), mexoktuk (megszoktuk), kötexik (kötekszik)*. A *dsz* és a *tsz* betűkapcsolat hosszú vagy rövid *c*-vel történő írása: *álmosocc (álmosodsz), jácccom, teccik*. További helyesírási neologizmusok (egybeírás, kiejtés szerinti írás): *majkésőbbcsinájjuk, mossincs (most sincs), kiccsaj (kis csaj)*. Ez gyakran rövidüléssel társul: *mber (ember), sztem (szerintem)*.

Ezen helyesírási neologizmusok esetében fontos figyelembe venni és szétválasztani a szándékosan elkövetett helyesírási hibákat a tudáshiányból fakadóktól. (Ezt bizonyos esetekben igen nehéz eldönteni.) Keletkezésük célja a tréfa, a meghökentés, oka pedig a sietség.

A zárójelezés mint helyesírási neologizmus

Külön kell szólni egy sajátos helyesírási neologizmusról, a zárójel használatáról. Ez nem tekinthető teljesen újnak a publicisztikában. A zárójel használata hasonlítható egy ritkább szóalkotási módhoz, nevezetesen a szövegyűléshez (kontaminációhoz) azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben nem hiányzik egyetlen szórész sem, ami épp a szövegyűléssel létrejött kifejezésekben igen. Így a zárójelezés módszerrel könnyebb a szó felfogása és értelmezése. Ezzel szemben a szövegyűléssel létrejött alkalmi kifejezések értelmezése – főként szövegtör-

nyezet nélkül – okozhat megértési nehézséget. Azzal, hogy egy betűt, szórészt vagy egy másik szót zárójelbe tesznek, egyszerre több jelentés villan fel az olvasó tudatában. A két jelentést egybeolvastatja, „összevibráltatja”, és egyszerre jeleníti meg.

Ezzel a módszerrel a sajtónyelven kívül gyakran élnek a reklámokban is: *A (m)értéktadó tévécsatorna*. Két pozitív tartalmú szó kapcsolódik össze: az *érték* és a *mérték*. – *Tám(asz)pont születik*. A TámPONT információs, szociális és mentálhigiénés központ az Európai Unió támogatásával valósult meg, és támaszul szolgál sokaknak. – *Egy család(fa) a tölgyesek alatt*. Unokatestvérek családi találkozója. Itt a *tölgyes* és a *család(fa)* kifejezések is összekapcsolódnak jelentésüket tekintve. – *A Trükk(f)elvétel* című rövidfilm az autópályákon előforduló trükkös lopásokra hívja fel a figyelmet. – *Mit (t)ehetünk a volán mögött?* Újságcikk címe. Ne együnk és ne tegyünk semmit a volán mögött a vezetéskén kívül. – *(V)álságkormányzás, Politikai (v)iszonyok*. Nyilvánvaló a politikai felhang és állásfoglalás a címekben. – *A gyomrom? S(z)avam nincs!* A gyomorsavat megszüntető készítmény reklámjának szlogenje.

A fonetikus átírás mint neologizálási mód

Az idegen szavak és nevek fonetikus átírása időnként sajátos stílusértékű, illetve hangulati többlettel rendelkezik. Például a *Miskolci Boni és Klájd* film címében a nevek fonetikus átírva azt jelzik, hogy ők a híres rablópáros „magyar változatai”. A hírhedt rablóról könyv is jelent meg *A Viszkis* címmel. Helyesírási neologizmusnak tekinthetjük az idegen szavak „korai” fonetikus átírását, pl. *etecsment (attachment)*. Előfordul, hogy ugyanabban az újságban az idegen szó az eredeti helyesírással is, de fonetikus átírva is szerepel. Ez azt mutatja, hogy a kiejtés szerinti írásmód meggyökerezése hosszabb folyamat eredménye, az átmenetkor ingadozás tapasztalható. Íme a *cafeteria/kafetéria* kifejezés a mondatokban: *béren kívüli cafeteria/juttatásként [...] tavaly 550 ezret, idén 183 ezret kapott...; a rendes munkaerőnek [é. a nem közalkalmazottnak] legfeljebb kéthavi végkielégítés jár, ahogy a közszolgákna járó jubileumi juttatásoktól és kafetériás kedvezményektől is elesik*. A Google internetes keresőben a *cafeteria* 265 000, a *kafetéria* 5700 alkalommal fordul elő. Kezdetben a fonetikus átírt idegen szó szokatlan, sőt sokan helytelenítik, helyesírási neologizmusnak tekinthető, azonban minél gyakrabban találkozunk a kiejtés szerinti írásmóddal, annál inkább elveszíti neologizmus voltát.

Tudatos egybeírásal és kisbetűsítéssel mint helyesírási neologizmussal találkozhatunk bizonyos címek esetében. Itt kétség nem férhet a szándékossághoz. Egy színházi előadás címe például: *Depi- depihentagyúakezekakortársírók*, egy spanyol játékfilmé pedig a következő: *Sötétkékmajdnemfekete*.

A továbbiakban a tulajdonnevek különböző fajtái alapján következzenek példák a fent bemutatottakra. Filmcímek: *Aszex, Bánomisén, Haggyállógva Vászka, Nyócker*. Együttesnevek: *Uccai Egyetem, Fhészek, Verreback, Akkezdet Phiái*. Üzletnevek: *Lak-Hatás, FantÁzsia, Zár-Ba-Zár, Megvarr-lyuk, Hajdejó*. Műsorcímek: *Gondolat – jel, Hajnal – Táj, Pénz – vidék, Hang-fogó, Pár-show, Nap-kelte, Nap-nyugta, Család-barát, Kert-ész*. Ez utóbbiak esetében egy újabb helyesírási neologizmussal szembesülhetünk, a (nagy)kötőjelezéssel. A *Pénz – vidék, Hang-fogó* stb. esetében a kéttagú összetételt egybe kellene írni, azonban a figyelemfelkeltés és többletjelentés céljából – némileg a zárójelezéshez hasonlóan – szándékosan szétválasztják az összetételi tagokat, sőt néhány esetben az utótagot nagy kezdőbetűvel írják: *Lak-Hatás, Hajnal – Táj*.

Mint látható, a helyesírási neologizálás többféleképpen történhet, s a nyelvhasználat és szókincs különböző rétegeiben jelentkezik. A további kutatás elsősorban a szépirodalmi művek effajta írásmódjának a bemutatására irányulhat.

Minya Károly

Élményközpontú anyanyelvoktatás. Ezzel a címmel rendezik meg 2011. április 15–22. között Győrben, a 45. Kazinczy-versenyhez kapcsolódva a 45. magyar nyelv hetét. Részletek a www.anyanyelvapoló.hu és a www.manyszi.hu honlapokon.

Miért érdekes?

A GUTAI GÖCSÉTŐL A CSÁNGÓVASÚTIQ

A magyar vasút története 1846-ban kezdődik a Petőfi által is versbe foglalt Budapest–Vác vasútvonal megnyitásával. Ettől kezdve a vasút léte összekapcsolódik a gazdasággal, a politikával, a kultúrával, azon belül a nyelvvel is. Létrejött a hivatalos és a népi vasúti nyelv. Most ez utóbbira összpontosítunk.

Megkülönböztetünk nagyvasutat és kisvasutat (keskeny vágányú vagy nyomközű vasutat), fővonalat és szárnyvonalat (mellékvonalat, helyiérdekű vasutat). Ez utóbbi három budapesti helyiérdekű vasút megnevezésében maig fennmaradt. Helyesírása: *HÉV*, holott köznévi mozaikszóként *hév* lenne a helyes. De nincs mit tenni, így maradt. Bizonyos vasútvonalak külön megjelölést kaptak: ilyen volt az ún. déli körvasút („Kisantant-körvasút”), amely nyugatról keletre kötötte össze a déli vármegyéket (a Barcs–Pécs–Baja–Szabadka–Szeged–Békéscsaba–Nagyvárad vonalon).

A kisvasutak születése

A 20. század elején, amikor a vasútvonalak már behálózták az országot, „mint testet az erek” (Petőfi), gazdasági célból számos kisvasút, sőt kisvasúthálózat is létrejött (pl. a bodrogközi gazdasági vasút). A nagyüzemek szállítását segítő vasutat *iparvasútnak* nevezték, ennek is volt *kisvasút* változata. A legelső gazdasági vasút a *bányavasút* volt, amelynek föld alatti és föld feletti hálózata is lehetett. Dorog környékén maig *népesnek* nevezik a bányavasutat (pedig már nincs meg). A faki-termelést szolgálták az *erdei vasutak* (pl. Börzsöny, Bükk, illetve Erdély több részén). A mezőgazdasági termelést (pl. cukorrépa-szállítást) pedig a *mezőgazdasági vasút* segítette (Kárpátalja, a Kecskemét környéki vasutak). Ezeket később piacozásra, majd személyszállításra is igénybe vették. Egyes részfunkciókról is kaphattak nevet a kisvasutak: Somogyban létezett *halgazdasági vasút* (rövid formában: *halvasút*).

Vasútnéprajz, vasútnyelv

Tudjuk, hogy a technikai eszközök nemcsak a gazdaságra, hanem a kultúrára is hatnak. Richard Thurnwald írja: „A gépek, robbanóanyagok vagy éppen a vasút használata, amelyet eredetileg talán ugyanolyan gúnyolódással fogadtak, mint más találmányokat, nemcsak az intézmények megváltozására vezet, hanem más szellemi magatartásra is...” A vasútnak a gazdasági életre, a kultúrára, a nyelvre gyakorolt hatását a vasútantropológia, vasútnéprajz szakterület kutatja. Ide sorolhatjuk a vasútnyelvi kutatásokat is.

Táblás

A vasút az egyes tájak, települések számára gazdasági fejlesztőerőt, kulturális kapcsolatokat és presztízszt jelent. Az 1970-es években Magyarországon még a települések harmadának-negyedének volt „táblás” vasúti megállóhelye. A „táblás

Talpák címmel, *Néprajzi írások a vasútról* alcímmel jelent meg egy kötet Bali János és Máté György szerkesztésében (ELTE BTK Néprajzi Intézete, Budapest, 2008), további szerzők: Balázs Géza, Molnár Gergely, Majsai Orsolya, Balázs György. A szerkesztők-szerzők a vasúttal kapcsolatos újabb tanulmányok (köztük nyelvészeti tanulmányok) megjelentetését tervezik.

megállóhely” a „táblás házhoz” (telt ház) hasonló állandósult szókapcsolat. A vasúti nyelvből származó állandósult szókapcsolat rangot, presztízszt sugallt. Az állomás és a megállóhely között a vasutas terminológiában különbség van, ám ez éppen a vasút-visszafejlesztés nyomán eltűnni látszik, s az utazók nem is értik a különbséget.

Nem véletlen, hogy a kisebb vasútvonalakat, kisvasutakat, valamint magukat a vonatokat sokféle népies kifejezéssel illetik. A népi megnevezés nyelvi birtokbavétel, amely mentalitást, viszonyt is tükröz. A helyiérdekű vagy kisvasút lehet: *vicinális* (a ’szomszédos, szomszédi’ jelentésű latin szóból), *lóré* (a *lórévasút* eredetileg ’keskeny vágányú, lóvontatású vasút’, illetve ’pörekocsi’, később bármilyen kisvonal, pl. Enying–Fekete-pusztá, Orosháza). Metaforikus megnevezés: a *kávédaráló*. De lehet a kisvasút *madzagvasút*, tréfásan (túlzással) *fatengelyes expressz*, *homokfutó*, *zötyögő*, *pöfögő*, játékos hangutánzó szóval *zsuzsi* (nyilván a mozdony sístergéséből, ez a debreceni kisvasút neve), *Juliska-vasút* (Túrkeve), illetve a *göcse* (pl. Komárom–Guta közötti göcse, azaz a „gutai göcse”, amely *göcsög* ’döcög’ a síneken – az adat az Új magyar tájszótárban is megtalálható, de élőnyelvi példaként is él. Hasonló névadással született meg a mátyusföldi Vág-selyén a *csángó-vasút* megnevezés (nyilvánvalóan a *csángó* szó ’elcsáng, elcsámborog’ jelentéséből). A Nagyvirtáspusztá–Márianosztra között korábban közlekedő kisvasutat *húzó-szótatós*nak is nevezték, hiszen hazánkban egyedülálló módon úgy oldották meg a nagy szintkülönbség leküzdését, hogy a kisvonal az emelkedőn ide-oda (cikkakban) tolatott.

Várakozás az Ittasellátóban

A vasút az országhoz, a nagyobb tájhoz, központhoz, városhoz fűző kapocs, kommunikációs színtér, a település nagyvilágra nyitott kapuja. A vasútállomás a település egyik legfontosabb nyilvános helye, akkor is, ha az állomás a település központjától távol esik. Az utazás sokak számára mindmáig ritka élmény, mások számára mindennapi rítus. A vasútállomás a helyváltoztatás szimbolikus tere, legtöbbször egy „átmeneti rítust” (elutazás-elválás, megérkezés-vizontlátás) szimbolizál. Nem véletlenül nagyon sok film helyszíne vagy meghatározó jelenete kapcsolódik a vasútállomáshoz (pl. Miloš Forman: Szigorúan ellenőrzött vonatok; Szabó István: Redl ezredes, Ranódy László: Pacsirta).

Számos esetben a vasút, a vonatkozás költőket is megrázkélt. Szabó Lőrinc – állítólag – első verse egy hortobágyi vonatkozás közben született, de más költők is megemléknek, hogy a zakatolásból fakadó ritmus egyszer csak „megszólal”, verssé válik. A jelenséget hangutánzó mondatnak, versnek tarthatjuk, s benne az ember ritmus utáni vágya és értelmesítő antropológiai törekvése ölt testet.

A vasútállomás a várakozás, a felkészülés, az elgondolkodás helyszíne. Jellemző terei: váróterem, pénztár, szolgálati helyiség, szertár, esetleg vendéglátóhely (a Kádár-rendszerben Utasellátó, amelyet a népi megnevezés „Ittasellátó”-ra módosított), illemhely, vasúti alkalmazott lakása, háztáji kert, virágoskert, buszmegálló, parkoló stb. Az 1960-as és 1970-es években sok budapesti HÉV-állomáson a gondozott virágágyások között virágokkal volt kirakva ez a jelszó: „HÉV-vel a szabadba” (Békés István szerint az 1930-as évekből származó jelmondat). Ma már sehol nem látható sem virágoskert, sem ez a jelszó. A jelszó egyébként utalt a helyiérdekű vasutak funkcióváltozására is: a korábbi, elsősorban hivatalos közlekedési funkció mellett megjelent valami új: a természetjárás, a turizmus. Egy most született mondás: „Ha a Börzsöny egy karácsonyfa, akkor rajta az égők a kisvasutak”.

Balázs Géza

„méltósággal viselt elhivatottsággal szolgálni anyanyelvünket...”

Havas Judit tanár, előadóművész válaszol Maróti István kérdéseire

Beszélgetésünk helyszíne a Petőfi Irodalmi Múzeum, és mivel egymással számtalan kötetlen párbeszédet folytattunk, több irodalmi műsort szerkesztettünk és vezettünk együtt, a múltidézés inkább baráti, mint hivatalos.

– 1975-ben fejezted be tanulmányaidat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán a magyar–könyvtár szakon. Innét az út az előadóművészi pályához vezetett. Azóta napjainkig az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetében a beszédkultúra-beszédművelés tárgyát tanítod. Hogyan lehet ezt a pályaképet megrajzolni, amelynek kétségtelenül koronája, hogy 2010 novemberében átvehetted a Radnóti-díjat Győrben?

– Amikor 1974-ben az Egyetemi Színhádon közvetlen kapcsolatba kerültem Jancsó Adrienne-nel, Surányi Ibolyával s egy Radnóti-emlékest rendezése során Latinovits Zoltánnal, egy életre szóló megállapodást kötöttem az előadóművészetrel. Latinovits szakmai intelmeit, amelyeket például Radnóti: A la recherche című versének próbái során kaptam, a mai napig nem felejtettem el. A zárt gesztussal indított megszólalás hitellessé teszi az emlékezést. A körülöttem lévő „mesterek”, Mikes Lilla, Szentpál Mónika, Bánffy György és a kedves kolléga, Sella Zoltán beavattak egy olyan hivatásba, amikor a találkozás beépül az iskola tanórái közé rendhagyó irodalomóráként. A több évtizedes pályám alatt kisteleplésektől nagyvárosokig, határon innen és túl megtanultam méltósággal viselt elhivatottsággal szolgálni anyanyelvünket. Véleményem szerint a rendhagyó irodalomórák előadóművészei azért is tudtak emlékezetes élményt nyújtani hallgatóiknak, mert nemcsak a színészmesterségnek voltak kiváló ismerői, hanem egyúttal pedagógiai felkészültséggel is rendelkeztek.

– De vajon a jelenben mennyire nyitottak az oktatási intézmények, mennyire fogadókészek ilyen, a tantervet kiegészítő előadásokra? Sokszor hallani a nulladik órától a délutáni különféle szakköri elfoglaltságig bezárólag a túlterhelésre való hivatkozásról, a költségvetés hiányairól. Ha valóban így van, mi a megoldás?

– Az tény, hogy az elmúlt években egyre szűkült a korábban még fellelhető pénzügyi keret. Még szerencse, hogy az elkötelezettek szolgálatként éltek meg hivatásukat. Néhány évvel ezelőtt a Fővárosi Pedagógiai Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeum vállalta irodalmi délutánok rendezését, Irodalmi Szalon címmel. Az előadások egyúttal felhívták a magyartanárok figyelmét a múzeum gyűjteményeire, valamint egy-egy írói életmű gazdagságára. Kívánságokat is figyelembe vettünk, így Tersánszky Józsi Jenő gitárját, kéthangú furulyáját éppúgy megcsodálhatták a jelenlévők, mint Ady kalapját, selyemsálját. Számos önálló estemmel én is arra törekszem, hogy bemutassam az alkotót, az író, a költő műveit tükrében. Ilyen volt Ady Endre, József Attila, Illyés Gyula, Kányádi Sándor verseiből összeállított válogatásom vagy a Hétköznapok a keresztfán című műsorom, amely a határon túli magyar irodalom bemutatására vállalkozott. De Márai Áldozó Judit monodrámájával is közelebb kerülünk az író magányos világához.

– Az országos anyanyelvi versenyeken időnként előfordul, hogy azt a versenyzőt, aki versmondói képességének bemutatásával

oldja meg feladatát, a bírálóbizottság nem támogatóan díjazza. Nincs itt valamilyen szemléletbeli ellentmondás?

– Nincs, természetesen azt kell figyelembe venni, hogy egy verseny szabályzata hogyan vélekedik erről. Nekem az a véleményem, hogy a szép magyar beszédhez – ez a győri Kazinczy-verseny elnevezése is! – alapvetően hozzátartozik, hogy az előadó, legyen az egy írásművet közvetítő vagy versmondó, mennyiben van az adott szöveg birtokában. Milyen kapcsolatot tud és akar teremteni a hallgatósággal, hogyan hangsúlyozza mondanivalóját, milyen az előadásmód ritmusa, alkalmazza-e a testbeszédet. Immár évek óta részt veszek az ELTE Anyanyelvi Napok munkájában. A versmondó verseny zsűrielnöke vagyok s a kötelező vers kiválasztója. Idén Tóth Árpád Az öröm illan című verse a kötelező. S izgatottan készülök az országos egyetemisták Szép magyar beszéd versenyére, amelynek zsűritagja vagyok s nem kis drukkkal a kötelező szöveget bemutató előadója.

– Vajon mennyire lehet a tömegtájékoztatók lehetőségeire úgy építeni, hogy azok a beszédkultúra iránti fogékonyság érdekében az anyanyelv szépségének és főleg helyes használatának lehetőségeire is figyelmeztessenek?

– Sokféle megoldásról lehetne beszélni. Sajnos, a televízió megteremtette (és itt most nem csak a kereskedelmi csatornákra gondolok, bár elsősorban rájuk) az igénytelenségre szoktató műsorok sugárzásának, illetve fogyasztásának feltételeit. Erre az a válasz, hogy vagy a tiltás, vagy a távirányító gomb használata az ajánlatos. Az a véleményem, hogy ezekre a kedvezőtlen hatásokra más irányú, más szellemű műsorokkal kell válaszolni. Ilyen volt a Duna Televízióban A vers az, amit mondani kell című irodalomnépszerűsítő sorozat, amelyet Matula Ágnessel közösen szerkesztettünk, és hat költő és hat színész vállalkozott a beszédművelői feladatra diákok társaságában. Kányádi Sándor, Juhász Ferenc, Tóth Éva, Tolnai Ottó, de Szabó Gyula, Avar István, Lukács Sándor és Hegedűs D. Géza is mások mellett jó mestereknek bizonyultak. Itt jegyzem meg azt is, hogy mint két gyermekét nevelő édesanya nélkülözhetetlenek tartom a mesevilág, a mese megszerettetésének fontosságát. Ennek bizonyosságául vállaltam Benedek Elek meséinek felvételét négy CD-re.

– Hogyan tovább, hisz mindketten érzékeljük, sok tennivaló foglalkoztat bennünket, amelyek folyamatos jelenlétre és elszántaságra készítenek. Ezek egyike, hogy a kormány javaslatára 2011-ben az Országgyűlés elé kerülhet az a tanulmány, amely vizsgálja nemzeti nyelvünk használatának helyzetét, és ennek alapján megfogalmazza az intézkedési csomagot nyelvünk értékeinek védelme, korszerű továbbfejlesztése és népszerűsítése céljából. A fenti gondolataid ismeretében mit nyújthat majd számodra a napi célok megerősítéséhez ez a jelentés?

– Soroljam? Az oktatásügy területén, az óvodától az egyetemig, beleértve a tanárképzést is, jó lenne kötelezővé tenni a beszédkultúra, a beszédművelés elméleti és gyakorlati oktatását. A drámajáték, a szövegértéssel való foglalkozás nem pótolja ezt. A hétköznapi nyelvhasználat pongyolasága, a hivatalos ügyiratok stílusa, a kereskedelmi televíziós csatornák bevétel által diktált silánysága, a tehetségek érvényesülésének korlátai kedvezőtlenül hatnak a tanulási, olvasási kedvre, a műveltség vágyára, s ez már-már a személyiséget is érinti. Ha példaképeim között kutatok, akkor most Federico García Lorca költészetéből hoznék példát, akinek műveiből összeállított műsoromat nemrég mutathattam be. A következő ajánlást írtam hozzá: „Lorcát mondani mindig nagy viadal. És nagy felelősség. Pontosnak kell lenni. Mert a megszólaló érzés őszinte kell, hogy legyen. Mert a gyermekek őszinték. Fenségesnek is, esendőnek is, mert az ember esendő: a magányával, a sikolyával.”

– Köszönöm a beszélgetést.

Új szavakat tanulok

„Bebicskázott a kamion”

A című írt mondat (töredék) a rádió reggeli hírműsorában ütötte meg a fületem. *Bebicskázott?* Mit is jelenthet ez? Úgy képzem, bár nem vagyok autós, hogy a kamion hátsó része egy hirtelen fékezéstől vagy a járművezető valamilyen ügyetlen mozdulatától hirtelen előrevágódott, olyanformán, mint amikor a bicska nyele és pengéje szétnyílik, illetve összecukódik. A *be* igekötő a történet mozzanatosságát, egyben befejezettségét jelzi.

A *bebicskázik* szót egyelőre hiába keressük értelmező szótárainkban. Az ÉKsz. bővített kiadásában is csak a *bicska* meg a *bicskázik* van benne. A *bicska* főnév második, a torna szaknyelvéből származó jelentése közelebb visz az újabb fejlemény keletkezésének megértéséhez: „Az a mozdulat, amellyel a tornász a feje fölé feszített lábait előre rúgva felpattan, ill. kiegyenesedik.” Ebből *bicskázik*: „Ilyen mozdulatot végez”. Megjegyzem, nemcsak a tornászoknál, hanem a műugróknál is van *bicska*. Ennek egyik változata a *bicskaszálló* (amely egyébként szintén hiányzik a szótárból).

Megnéztem az interneten is, milyen gyakori ez az újnak látszó kifejezés, és milyen járművekre alkalmazzák. Összesen 2300 adatot találtam, ami arra vall, hogy használata eléggé elterjedt. Először azokat a példákat idézem, amelyekben kamionról van szó, mert az a feltevés, hogy kezdetben erre vonatkoztatták, ennek kapcsán alakult ki, s csak később vitték át más járművekre:

Kigyulladt az autó, bebicskázott a kamion;

Bebicskázott kamion ölte meg a kisteherautó vezetőjét;

Kiemelik a bebicskázott kamiont;

A tata látta, hogy a síkjég úton a kamion bebicskázik, sodródni kezd.

A következő lépés az lehetett, hogy valamilyen vontatmány (pótkocsi, utánfutó) önállóul és ezzel balesetet okozó mozgását kezdték ezzel az igével jelölni:

A Liaz a vasúti töltés melletti árokba csapódott, pótkocsija bebicskázott és fennmaradt az úton;

A befőttes szállító Volvo [nyerges vontató] bebicskázott, vontatmánya keresztre fordult az úton, s ütközött egy Toyota mikrobusszal;

Egy nyerges vontató haladt Rőjtökmuzsaj felé, amikor pótkocsija „bebicskázott”, majd nekiütközött a vele szemben szabályosan haladó kisteherautónak;

„Bebicskázott” egy Lada mögé kapcsolt utánfutó a régi 5-ös úton Kecskemét és Kiskunfélegyháza között;

Aztán csodálkozik [a személyautós], amikor a vontatmány és a vontató bebicskázik mögötte.

A példák tanúsága szerint ez a kellemetlenség más járművekkel is megtörténhet:

Bebicskázik a motor a kanyarban;

Ha nagyon ráfordítom a kormányt [a motorra], akkor bebicskázik;

Az oldalra dőlő szármashajó [...] éles fordulóra kezd a dőlés miatt, és vagy „bebicskázik”, vagy elkezd kigyózó pályán haladni.

De nem csupán járművek, hanem egyéb tárgyak, alkatrészek, sőt testrészek, végül maguk az emberek is járhatnak így:

Ellövés után nagyon sok vesszóm bebicskázik, a vessző vége kicsit jobbra és lefelé fordul;

Nekem [...] néha bebicskázik a kép;

Ha az a luk ott kitágul, kikopik, akkor az egész szerelvény lötyög, a vontató és a tartály „bebicskázik”;

Nem a megfelelő pozícióban van a kesztyűben a kezed, és emiatt a csuklód is „bebicskázik”;

Nagyon gyakori hiba, hogy az ugró [ti. az ejtőernyős] „bebicskázik” – ettől a hanyathelyzet [!] következik be;

Majd öröm könnyektől [!] és a sietségtől kisebb szívroham miatt sajgó mellkassal bebicskázik a leghátsó vagonba;

Aki minden fillért kivesz, az nagyon gyorsan bebicskázik. Magyarországon évente kb. 8000 kft. megy tönkre. Nagyrészt a fenti ok miatt.

Mint láhattuk, a példák egy részében még idézőjelbe van téve a *bebicskázik* szó. E mondatok írói, úgy látszik, erősebben érzik a kifejezés képletességét, újszerű voltát. De az adatok többségében már egészen természetesen élnek vele a nyelvhasználók. Az eredeti konkrét jelentés mellett szórványosan megjelenik az átvitt értelmű alkalmazás is. A *bebicskázó* vállalkozó már nem valami bonyolult testgyakorlatot hajt végre, hanem egyszerűen csődbe jut, tönkremegy.

Ettől azonban még nem fog „bebicskázni” a magyar nyelv, sőt ezzel is bizonyítja rugalmasságát, életképességét.

Kemény Gábor

Post festa(m)

Post festam

Minthogy utána vagyunk mindennek, itt az ideje visszaemlékezni az egyik távoli jogelőd kormányfő bemondására: „ebben az országban, mindenért mi, kommunisták vagyunk a felelősek”, amit a magyar

Némiképp magyar nyelvhelyességi követelmény az is, hogy ha magyar szövegünkbe idegen kifejezést illesztünk, azt helyes alakjában tegyük.

A Vasárnapi Hírek szerkesztői a 2010. október 11-i szám 12. oldalán egy olvasói levélnek ezt a címet adták: *Post festam*. E latin kifejezés helyesen *post festa*, szó szerinti értelmében ’az ünnepnapok után’, vagyis ’későn, elkésve, a kínálkozó alkalmat elszalasztva’. Hogy miért nem *festam*, hanem *festa*, ahhoz egy kis latintudás kell (nem sok). A semlegesnemű *festum* többes számban *festa*, alany- és tárgyesetben egyaránt. A *post* előljárót (jelentése: ’után’) tárgyeset követi: *post festa*.

A Nyelvművelő kézisztár a *post festam* alakot „félműveltségre valló torzítás”-nak minősíti. Ma inkább azt írnám, hogy az egyes számú *post festum* (l. Tóth Béla: Szájruha szájra. A magyarság szálló igéi, 1901, 180) analógiájára került bele a többes számú alakba az oda nem illő *-m* végződés.

Persze mindez *post festa*, vagyis eső után köpönyeg, mert a hibát újból elkövették. De legközelebb – legyünk optimisták! – talán már nem teszik.

K. G.

Szálkák

Valós idő és platform

Először egy külföldön élő magyar tudós társadalomlélektani cikkében találkoztam a *valós idő* kifejezéssel: „A részvények tőzsdei árfolyama tehát *valós időben* leképezte a kollektív intelligencia reakcióit és bizalmi hányadosait.” Azt mondtam, ilyen kifejezés nincs. Javasoltam, hogy javítsa ki *azonnalra*. Elfogadta, de mentegetődzésképpen hivatkozott az angolra: „real time”. Hát persze, tükörfordítás. Annak tulajdonítottam, hogy szerzőnk, mivel évtizedek óta kint él, már nem magyarul gondolkodik, hanem fordít.

Aztán eredeti magyar cikkben is megláttam: „*Valós idejű forradalom*” – áll a címben, és utána a szöveg: „Egy vezető nem várhatja meg, hogy egy üzleti információ lekérdezésének eredménye több perc elteltével jelenjen meg a képernyőn vagy a mobilkészülékén; *azonnal* kellene az aggregált adatok.” A cím azt sugallja, hogy valamilyen forradalomról van szó, amely nem képzelt időben, mondjuk utópisztikus regényben zajlik, hanem ténylegesen itt a Földön, a mi időnkben. A bevezető mondatból világos, hogy nem az idő valóságosságáról van szó, hanem a gyorsaságról, az egyidejűségről: ott is van az *azonnal* szó. Lehetett volna a cím: *Az adatátvitel forradalma* vagy *Azonnali adatátvitel*. (Az *aggregált* szó lefordításával már nem is kísérletezett az újságíró, pedig nekem mint közönséges olvasónak nem kötelességem tudni, mi az, neki viszont elvileg az a célja, hogy tájékoztasson.)

A világháló magyar oldalai ma már tele vannak a „valós idő”-vel: *valós idejű stratégiai játékok*, *valós idejű reklám*, *valós idejű fordítás*.

Lehet, hogy angolul van ennek értelme, de magyarul nincs. Van *valós idő* meg *látszatidő*? Lehet, hogy az idő egyáltalán nem valós, csak egy nézete (dimenziója) a valóságnak, sőt némely filozófusok szerint a mi valóságunk úgy, ahogy van, csak árnykép... No de mi itt a Földön ebben élünk, a Földnek az égitestekhez való viszonyából, a saját életünk változásaiból érzé-

keljük, mérni is tudjuk az időt, nekünk valóság. A fenti kifejezésekben azonban nem erről van szó, hanem egyidejűségről, közvetlen kapcsolatáról. A *valós idejű fordítás* alighanem a *szinkrontolmácsolás*, ha írásban történik, akkor talán *gyorsfordítás*. A „valós idejű” játék talán egyenes adásban vagy távkapcsolatban (interneten) zajlik? A reklám aztán igazán nem tudom, hogyan *valós idejű*. Ha egy kifejezésből nem derül ki, mit takar, akkor az rossz kifejezés.

„*Valós idejű* analitikai céleszköz a SAP-tól. A SAP AG bejelentette, hogy elkezdte a SAP HANA (SAP High-Performance Analytic Appliance) forgalmazását. A SAP HANA *valós idejű* [az írásmód nem következetes] *in-memory* eszköz segítségével a szervezetek képesek nagy számú és részletes *információkon* alapuló üzleti műveleteik *valós idejű* elemzésére. Az *in-memory* technológia lényege, hogy az adatok a memóriában tárolódnak, így az elérés és elemzés azonnali. A megoldás *platformfüggetlen*, és bármilyen forrásból származó nagy tömegű adatok *analizálására* alkalmas.”

Nem tudom, mi a szörnyűbb ebben a szövegben: a rossz tükörfordítás, annak a még rosszabb használata vagy a rengeteg idegen szó. És miért *céleszköz*? Az eszközök mindig valamilyen célt szolgálnak, ezt nem kell hozzátenni. Még ha a *valós idejű* kifejezés jó volna is, akkor sem az eszköz volna *valós idejű*, hanem az elemzés, miként a szöveg magyarázza. Lehetne például *rögtönelemző eszköz* vagy *folyamatos működésű elemző eszköz*. Az *in-memory* talán *adattároló* vagy *adattáras készülék*, esetleg *tárolós eljárás*. Ennek segítségével „a szervezetek képesek *nagy számú és részletes adatokon alapuló üzleti műveleteik azonnali / egyidejű / villámgyors elemzésére*.” A *platformról* eddig azt tudtam, hogy eredetileg a lépcsők lapos pihenője, s mivel ott meg lehet állni beszélgetni, átvitt értelemben – és hozzánk így jött át – azonos nézetet vallók csoportja. Hogy itt mit értenek rajta, azt nem tudom.

Mindig olyannak kell(ene) fordítania, aki ismeri a szóban forgó dolgot, s ha nem ismeri, inkább kérdezze meg a szakembertől. Ne kerülje meg a problémát azzal, hogy beírja az idegen szót. (Sajnos, előfordul, hogy a megrendelő ragaszkodik az idegen elnevezéshez, mert ő már megszokta.) Ha viszont maga a szakember fordít, akkor ajánlatos nyelvésztől segítséget kérnie a helyes magyar kifejezés megtalálásához.

Sajnos, mi nyelvművelők gyakran későn ébredünk föl: amikor a káros jelenség már annyira elterjedt, hogy bajos kiirtani. Nem kerül minden a szemünk elé. Szükségünk van az Önök segítségére, tisztelt Olvasók: amint felbukkan egy gyanús, szokatlan nyelvi elem, szóljanak, hogy foglaljunk állást.

Buvári Márta

Ez a szó több, mint kétszáz éve része a magyar szó-készletnek. Először 1795-ben írták le A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint. Jelentése: a katonaság számára előállított sajátos kenyérfajta, 'kincstári kenyér'. Mivel a magyar katonák az osztrák hadseregben szolgáltak, melynek parancsnylve a német volt, nem csoda, hogy az ottani szókincs egy része a katonák nyelvén keresztül a szélesebb körű magyar nyelvhasználatban is gyökeret vert. Így vált a *Kommißbrot komiszkenyérre* magyarosítva a mi szókincsünk részévé is.

A félig magyarosított szó első tagja, a *Kommiß* a németben is jövevényszó. A latin *committere* igéből származik, ennek jelentése: 'összehozni', 'valakire rábízni'. Az igazán különös a szó jelentésének megváltozása a magyar nyelvbe való bekerülése után. Először 'kincstári' jelentésben élt, mint a következő katonadalban is: „Veres nadrág takarja a combomat, / Gatyám komisz, de nem látszik az alatt.”

A *komisz* melléknevet ma a magyarban 'gonosz', 'aljas' jelentésben használják emberre vagy kutyára, de

nem sok jót ígér a *komisz körülmények* vagy a *komisz idő* jelzős szó szerkezet sem. Mivel magyarozható, hogy ez a szó ennyire sötét hangulatot vett fel?

A katonaság számára előállított élelmiszerek – melyeket megbízás alapján, *kommisszió*ban állítottak elő vállalkozók – nyilván nem tartoztak a szakma remekművei közé. A komiszkenyér a régi katonai visszaemlékezések szerint szögletes alakúra sütött, sötét kenyér volt, melyet végül fűrészpalba hengergettek. Az íze állítólag nem volt rossz, de mivel az alacsonyabb rangú katonák naponta háromszor is ezt kapták enni, nagyon megunhatták, hiszen a katonai szolgálat a császári hadseregben évekig, nemritkán egy évtizedig is eltartott. A népdalok gyakran panaszkodnak a császári seregben szolgáló katonák könnyel öntözött, keserű komiszkenyerére.

Mintha a népdalbéli katona által felszántott császári udvarból kisarjadt „búvetés”-t örölték, dagasztották, süttették volna kenyérré.

Huszár Ágnes

Komiszkenyér

Ősapánk, az etimon

Ha egy kutató új eredményt ér el, igyekszik minél hamarabb a nyilvánosság elé állni: ő is csak ember, aki meg akarja osztani az örömét másokkal, és így bizonyíthatja is a társadalomnak, hogy a tudományt érdemes pénzeln. Ez az egyik oka annak, hogy a XX. század kezdete óta egymást érik a biológia, a kémia és (az 1950-es évektől) a számítástechnika nagy bejelentései. Ma is úgyszólván naponta értesülünk arról, hogy újabb állat- és növényfajt, illetve kémiai elemet fedeztek föl, 2006. augusztus 24-én pedig szembesültünk a rémisztő valósággal: a Plútó nem bolygó, hanem törpebolygó (én azóta is erős nyugtatókon élek). A nyelvészet kevésbé rukkolt elő hasonló közleményekkel, bár úgy fest, hogy egyes képviselői ki akarnak lépni a sikeres műszaki és természettudományok árnyékából. Tőlük származik az alábbi internetes hír is:

„A párizsi Sorbonne egyetem nyelvészei néhány évvel ezelőtt számítógépes összehasonlító elemzés segítségével megvizsgálták a világ összes élő és holt nyelvét. Arra a kérdésre keresték a választ, hogy melyik őrzött meg legtöbbet az ősműveltség közös nyelvének elemeiből, az úgynevezett ősetimonokból. A vizsgálat eredménye meglehetősen meglepett a tudósokat is. Azt találták ugyanis, hogy az angol nyelv 4, a latin 5, a héber szintén 5, az indiai 9, a tibeti és szanszkrit 12, az őstörök 26, a magyar nyelv pedig 68 százalékos ősetimont tartalmaz!”

Hogy a világ legszebb nyelve a magyar, azt eddig is pontosan tudta mindenki (kivéve a franciákat, a németeket, az angolokat, az olaszokat stb., akik – minő balgaság! – ugyanezt állítják a saját vartyogásukról). Az azonban újdonság, hogy most már komoly bizonyítékok alapján hirdethetjük: a legősibb nyelv szintén a magyar. Amiközben arra készülünk, hogy világgá kürtöljünk a tudományos tényről, az éjfél harangütésre megjelenik előttünk Descartes szelleme, hogy mennydörögve ránk rivalljon: „De omnibus dubitandum est” („Mindenen kételkedni kell”). Nem egészséges dolog kivívni egy kísértet haragját, ezért nézzük is meg, hogy egyáltalán bizonyítékokkal van-e dolgunk.

A hír első mondatában szereplő „a világ összes élő és holt nyelvét” kitétel aggályos, mivel a nyelvészet nem tudja eldönteni, hogy például a lengyel és a kasub, a portugál és a galego vagy a holland és az afrikaans közül a második nyelvjárás-e vagy önálló nyelv. Ha már ezekkel is gondban vagyunk, mit mondjunk az egzotikus nyelvekről? A holt nyelvek közül pedig csak az vizsgálható, amelyekből fennmaradt valamilyen nyelvmélt; a többinek a nevét sem ismerjük, nemhogy a szóképletét.

A nyelvek 90(!)-ának nincs írásbelisége, márpedig anélkül lehetetlen a kutatás. Ha a magyar egy őserdei törzs nyelve lenne, hogyan kellene leírni a *megfogom a banánt* és a *meg fogom enni* hangsort? Hány szó a *vagyok* és a *leszek*? (A nyelvész szerint egy!) De ha le is íránk a hangzó nyelvet, honnan tudnánk, hogy a *bár* 'noha' belső keletkezésű, míg a *bár* 'szórakozóhely' az ófrancia *barre* 'gerenda, korlát' átvétele?

Ősnyelvet úgy lehet rekonstruálni, hogy több, rokonnak vélt élő nyelvből kiindulva visszakövetkeztetést végzünk. Az eredmény néha igazolható (pl. az újlatin nyelvekből szépen kirajzolódik a bőségesen dokumentált latin), máskor nem (pl. az eleddig nyelvméltelen ún. indoeurópai alapnyelv). Eszerint „az ősműveltség közös nyelve” mindaddig feltételezés, amíg elő nem kerül egy ilyen szöveg. A szóban forgó hír legfőbb gyengéje éppen az, hogy tényként hivatkozik valamire, ami jelenlegi tudásunk szerint nincs.

Ha azonosítanánk az „ős-etimonokat”, azok sem a legősibb, csak az ismert legrégebbi elemek lennének. Honnan tudhatnánk ugyanis, hogy az ősinek tartott nyelv nem egy korábbi nyelvnek a leszármazottja, amely nyomtalanul eltűnt?

Valószínű, hogy a Sorbonne kutatói az alapszóképletet elemezték. A magyarban (csak a fejjel kapcsolatos szavaknál maradván) idetartozik a *fül*, az *orr* és a *szem*. De már az *arc* egy elhomályosult szóösszetétel (= *orr* + *száj*, vö. *orca*), az *elme* származása viszont ismeretlen. Vajon tudjuk-e ugyanezt a vizsgálatba bizonyára bevont baszk, csecsen és zulu nyelv azonos jelentésű szavairól is?

A mai angol szóképlet túlnyomó része tudvalevőleg jövevényező, az „ős-etimonok” aránya mégis csak 1%-kal kevesebb, mint a jóval „tisztább” latinban. Hogyan lehetséges ez?

Mire irányult az összehasonlítás: a szavak (a) hangalakjára, (b) írásképe, netalántán (c) mindkettőre? Azonosnak látszik (a) az orosz *я* 'én' és a német *ja* 'igen'; (b) a magyar *bolt* és az angol *bolt* 'retesz', ill. (c) a spanyol *brincar* 'ugrándozik' és a portugál *brincar* 'játszik', pedig – az utolsó pár kivételével – semmi közük egymáshoz.

Ha a számítógép nem teljes egyezést keresett, csak hasonlóságot, annak meddig terjed az érvényessége? A *nyál*, a *nyál* és a *nyel* hangzása, írásképe és jelentése igen hasonló, de akkor hogyan függ össze a *nyél*, a *nyíl* és a *nyúl*?

Ennyi tamaskodás már épp elég a francia filozófus szellemének lecsitításához. Ahhoz viszont, hogy teljesen megnyugtassuk, néhány kultúrpolitikai és tudomány-szervezési kérdést is föl kell tennünk. Ha a Sorbonne ilyen világgraszáló eredménnyel büszkélkedhet, miért nem tudta máig sem a magyar diplomatákkal, közjogi méltóságokkal és tudósokkal? Hogyhogyan nem tette közvégyetlen nemzetközi szakfolyóiratban sem? Minek tulajdonítható, hogy nem indultak meg haladéktalanul azok a bel- és külföldi kutatások, amelyekkel ellenőrizni szokták az ekkora horderejű felfedezéseket?

Mivel időközben Descartes kísértete majdnem elaludt hosszas kételkedésünkön, nagyot ásított, és ellillant. Vérfagyasztó helyzet volt, de túléljük! Ennek öröme elárulhatom, hogy a nyelvészet fentebb említett „egyes képviselőinek” a teljes anyakönyvezett neve: „a nyelvészet egyes önjelölt, szakképzetlen, feltűnésre vágyó, a jámbor laikusokat arcátlanul megtévesztő képviselői”. (Azért nem így mutatkoznak be, mert fárasztó lenne mindig végigmondani.)

A lényeg az, hogy háp, háp, háp. Tessék? Nem, dehogyan ment az agyamra a tudomány; csak azt az állapot utánoztam, amelyik ilyen hírekről kapta a nevét. Vagy fordítva?

Horváth Péter

A szerző esszécsorozata olvasható a www.manyszi.hu-n, ahol vitafórum is található. **A szerk.**

Anyanyelvünk – pályázatok tükrében

Az oktatási tárca az Anyanyelvápolók Szövetségével közösen 1999-től pályázatokat hirdetett a magyar nyelvről, s az alkalmanként beküldött 100–200 pályázatból köteteket jelentetett meg:

1. Anyanyelvünkről anyanyelvünkért (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Bp. 2000); 2. Nyelvi illem nagyszüleink kiskorában (Uo. 2001); 3. Szójátékos anyanyelvünk (Uo. 2001); 4. Anyanyelvi rejtvénytár (Uo. 2002); 5. Informatikai technológia és nyelvhasználat (Uo. 2002); 6. „A nyelv ma néktek végső menedéktek...” – Küzdelem a magyar nyelvért a három régióban (Anyanyelvápolók Szövetsége az NKÖM támogatásával, Bp. 2002); 7. A 20. századi magánlevelek nyelvi világa (Uo. 2003); 8. Sportnyelvünk a 20. század elején (Uo. 2003); 9. A Európai Unió és a nyelvek (Uo. 2004); 10. Új jelenségek a magyar nyelvben (Uo. 2004); 11. Nyelv és nyelvhasználat a családban (Uo. 2005); 12. Az anyanyelv az életben (Anyanyelvápolók Szövetsége, Tinta Könyvkiadó, uo. 2009); 13. Régi magyar mesterségek családneveink tükrében (Uo. 2010).

A köteteket szerkesztette Balázs Géza és Grétsy László, a 6.-at Maróti István és Székely András Bertalan.

A nyelvi jelenségekkel foglalkozó ember számára talán a legszembeütőbb vonás, hogy *a nyelv* – miközben relatíve állandó, hiszen különben nem értenék meg egymást – szakadatlanul változik, mind rendszerében, Saussure szavával: a *langue*-ban, mind használatában, a *parole*-ban. A pályázók mindkét oldalt vizsgálták, a használatot inkább, az állandó vonásokat kevésbé. Beszámolómban mindkét oldalt igyekeztem figyelembe venni, továbbá a lehető legnagyobb mértékben tartani magam a pályázók megfigyeléseihöz. Helyesbítésre szinte sehol sem láttam okot, de származhat ez a megnevezett szerkesztők válogatásából is.

Ami mármint a nyelvi változásokat illeti, ezeket a beszédtempóban, a tegezés–magázásban, a köszönésekben, megszólításokban, a szleng, a közhelyek, a trágárság terjedésében, a nyelvjárásokhoz való viszonyban figyelték meg a pályázók. A pályázók foglalkozásukat tekintve – amennyire meg lehetett állapítani – kutatók, pedagógusok, egyéb értelmiségiek, tanulók, de vannak köztük ún. egyszerű emberek is. A pályázatok túlnyomó részben megfigyelések; ezek elemzésére, szakmai, tudományos fejtegetésre jobbra csak kutatók, a felsőoktatásban dolgozók, valamint egyes középiskolai tanárok vállalkoztak.

Viszonylag kevesen (ketten) foglalkoznak a gyors beszéddel, a „turbónyelvvél”, ahogy az egyik pályázó szerint a holland Kuitenbrouwer nevezte. Rámutatnak, hogy összefügg a felgyorsult életempóval, de utalnak a sajtó, a reklámok, a mobiltelefonok, az SMS, az e-mail, a csetelés hatására is. Ez ennyiben *langue* jelenség. A gyors beszédben elharapnak hangokat, szótagokat, sok a rövidítés, a tömörítés, és ezek a jelenségek kihatnak a szövegek szerkesztésére is (l. *Schirm Anita, Tasnádiné Rónagy Edit* 10.).

A tegezés, magázás, a köszönés, megszólítás területén megfigyelt elmozdulásokban sokan rámutatnak a kommunikáció folyamán, a stílusban mutatkozó változásra. *Dömötör Adrienne* széles körű felmérést végzett az említett három területen, s helyesen állapította meg, hogy ezek a nyelvi illem körébe tartoznak. „A kapott adatok – mindennapi tapasztalatainkkal egybehangzóan – azt mutatják, hogy teljes körű a tegeződés a szülők egymás közötti kapcsolatában és a gyerek–szülő viszonyban városon és falun egyaránt. Az unokák is nagyrészt tegeznek nagyszüleiket.” (11.) Ennek megfelelően a leggyakoribb köszönési forma a *szia*, majd a *szerbusz* (*szervusz*) és a *helló* (*heló*) következik. A megszólításban az *Anyu* vezet, de szerepel az *Anyu, Mama, Édesanya, Anyuka, Anyucika, Ancsi* is. A nagymama: *Mama, Nagyi, Mami és Nagymama*. Hasonló az apa megszólítása, megszólítási verziója. A témával foglalkozó pályázók vizsgálódásaikban ugyanerre az eredményre jutottak, de beszámolnak figyelemre méltó megfigyelésekről is: élnek még nemtegező formák (pl. *Kezét csókolom, Csókolom, Adj isten!*), ki kinek köszön előre, mi határozza meg a tegez–nemtegező formát, a köszönést. *Schirm Anita* megjegyzi: „A nemtegező formát is használó családokban a tegezés és megszólítás rendje az életkortól, a rokonsági foktól és a hagyománytól függ. A három tényező közül a hagyomány, a szokás szerepe a legerősebb.” Sokan úgy vélik, hogy a nemtegező formák használata nem csupán egy nyelvi hagyomány továbbélése, hanem a tisztelet kifejezése is az idősebbekkel, a szülőkkel, nagyszülőkkel szemben.

Sokan foglalkoztak azokkal a jelenségekkel, amelyek elütnek az irodalmi nyelvtől, így a szlenggel (diáknyelvvél), a közhelyekkel, káromkodással, a hivatali nyelvvél (zsargonnal), és számba veszik az irodalmi nyelv, illetve a nyelvjárások viszonyát.

A szlenget (diáknyelvet, ifjúsági nyelvet) számos pályázat vizsgálja, szótárakat állítanak össze, kísérletet tesznek meghatározására (1., 10., 11., 12.). *Kormányos Katona Gyöngyi* megállapítása szinte általánosnak mondható: „Az utóbbi évtizedekben a beszélt nyelv vált követendővé, s kétségtelenül gazdagító hatásán kívül (az argónak, valamint a familiáris szavaknak, kifejezéseknek, oldottabb fordulatoknak a beszüremkedése) lazítja az irodalmi nyelv egységét, az abba nem való nyelvi elemek átadásával” (10.). Ugyanó írja: „Lehetetlen letagadni, hogy a bizalmas kifejezések mind nagyobb és nagyobb fontosságra vergődnek a köz- meg az irodalmi nyelv szempontjából is. *A bedől neki, bukik rá, dumál, elpucol, guba, megvág, mankó, pali, pasi, strici, ürge* és tömérdek más, ma már általánosan használt és megértett szó – úgy látszik – végleg bevonult a köz-, sőt az irodalmi nyelvbe is” (1.).

Tasnádiné Rónagy Edit rámutat a másik oldalra is: „Az is közzsájon forgó megállapítás nyelvhasználatunkról, beszédünkről, hogy közönséges, nagyon »lement«. Ez magatartási probléma is. Összefügg azzal, hogy az élet rendje ma kötetlenebb, mint a paraszti világban, mint a kötöttebb osztálytársadalomban s mint a diktatúrában. A szabadság még nem forrt ki, egyelőre nagyon keveredik a szabaddal, s ez az értelmiség egy részének és az egyetemistáknak az életmódjára, stílusára is igaz. De bízzunk a székely bölcsességben: »Majd az idő kiforogja.«” (10.). Gazdag összeállításokkal, magyarazatokkal találkozhatunk, ilyen pl. *Bencze Imre* pályázata (1.). A durva, trágár szavak és kifejezések terjedését segítik az SMS-ek, az MMS-ek, csetelések; sajnálatos módon gyarapítják körüket megváltozott jelentéssel használt köznyelvi szók is.

A nyelvi változások egyik törvényszerűségére, hogy azok szakadatlan összegeződések és szétkülönülések (integrálódás és differenciálódás) formájában mennek végbe, már a 20. század közepén rámutattak kiváló nyelvtudósaink, *Gomboc Zoltán, Bárczi Géza* és mások. A szleng és változatai, kinövései is ennek példái: szakadatlan összegeződéssel és a köznyelvtől való eltéréseikkel. Joggal utal *Zsupos Gabriella* egy évtizedes kutató megállapítására: „A szleng beszélt nyelvi szókincs, amely minden élő nyelvben működő törvényszerű folyamatok alapján jön létre” (1.). Ezért érthető, hogy a szleng eszközeinek megítélésében pályázóink kellő óvatossággal járnak el.

Érintkezik a szlenggel, a szlengben agyonhasznált szavakkal a közhelyek divatja. Több pályázatban is utalnak erre, de kifejezetten ezeket gyűjtötte *Falysné Újvári Anna* (1.). Mindennap találkozunk ilyenekkel: *Meg minden. – Hogy oda ne rohanjak! – Jut eszembe. – Nem semmi. – Nehogy már! – Képből vagyok. – Se hang, se kép.*

Évekkel ezelőtt sokan foglalkoztak a bürokratikus (mozgalmi) zsargonnal. Most így nem került elő a pályázatokban, de elemeiben jól összerakható. Ilyen elemek: szakszavak, rövidítések, tömörítések, idegen szók. Egyre gyakrabban találkozunk a hivatali nyelvben, a sajtóban és a köznyelvben is jelentésszerű összetételekkel, tömörítő szerkezetekkel: *fekvőrend-*

őr, plázacica; programfinanszírozott, személyfüggő, Emberierő-forrás-gazdálkodási Osztály. – A számítógépes, internetes nyelvhasználat megítélésével kapcsolatban józan mérsékletre int Grétsy Zsombor: „Nem a csetnyelv rontja a köznyelvet, hanem inkább az általános nyelvhasználat fejleszti, tisztítja a számítógépes világ mai, alakulóban levő, sok szempontból még kiforratlan, gyakran rémisztő nyelvezetét, kommunikációs mechanizmusát” (5.). Ami az idegen szavak használatát illeti, minden pályázó a lehetséges magyarítás mellett tör lándzsát.

Két tényező is magyarázza, hogy több pályázó foglalkozott a nyelvjárások helyzetével, elsősorban a határokon kívüli területeket illetően. Az egyik a nyelvjárások és a köznyelv viszonya, a másik a nemzetiségek helyzete. Ami a témának elsőként említett oldalát illeti, hihetjük, igen sokak számára ismert tény, hogy köznyelvünk a nyelvjárások ötvöződéséből alakult ki, a reformáció és a reformkor közti időben. Azóta a nyelvjárások fokozatosan visszaszorulnak, de még ma is tápláló forrást jelentenek a köznyelv számára. Gondoljunk a nyílt és a zárt *e*, az *i*, *u*, *ü* hosszú és rövid változata közti regionális ingadozásra, az *egres* – *köszméte*, *eperfa* – *szederfa*, *nagyobb nála* – *nagyobb tőle*, *el kell mennem* – *el kell menjek* szembenállásra, melyek számos társukkal együtt színezést jelentenek a beszélők számára. Sajnos igaz, amit az egyik pályázó, *Iványi Tibor* megállapít: „Volt, amikor maguk a tanítók, tanárok tiltották a nyelvjárási (»falusias«, »csúnya«) beszédet, ami valójában igaz, amikor az iskolára gondolunk, de nem jelentheti azt, hogy az a gyerek örökre felejtse el a nyelvjárást” (12.). Elő-előfordul, hogy némelyek tiltakoznak a nyelvjárási vonások köznyelvi jelentkezése ellen; gondoljunk csak egyik TV-beli meteorológusunk palócos beszédére. Egyet kell értenünk *Pomozsi Péterrel*, aki megállapítja, hogy bizonyos regionalizmusoknak a köznyelvben való megjelenése még nem jelenti az egységes magyar nyelvi, köznyelvi norma tagadását (12.).

A nyelvjárási beszédnek, a nyelvjárások használatának megítélése a nyelvpolitika területére tartozik. A határainkon kívüli magyar nemzetiség helyzete nem rózsás, ez derül ki számos pályázatból (6., 11., 12.). Íme két idézet a mondottak alátámasztására: „Romániában még nincs ugyan a szlovákiaihoz hasonló nyelvtörvény vagy olyan, mint a szerb nyelvtörvény, nyelvpolitika viszont mindenütt van. Ennek a nyelvpolitikának nagyon lényeges eleme a lingvicizmus, a nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetés és korlátozás, valamint az etnicizmus, az etnikai alapú hátrányos megkülönböztetés. Ezt úgy tekintik a nyelvpolitikai és kisebbségpolitikai szakirodalomban, hogy ez a modern rasszizmusnak a megnyilvánulása” (6.) – „Minden pillanatban, amikor esetleg nem anyanyelvemen szólok meg, megadatik, hogy mégis anyanyelvemen gondolkodjak. Elmondhatja-e magáról egy olyan ember, aki megtagadott minden hagyományt, megtagadta nyelvét, hogy ezt ő is megteheti? Őszintén szólva, én sem hiszem” (uo.).

Péntek János széles körű és szakszerű áttekintést ad a magyar nyelv helyzetéről Erdélyben. Szól a többoldalú előzményekről, a tömbökben, illetve szórványokban élő magyar nemzetiségről, nyelvi jellegzetességeiről, iskolázottságáról, nyelvi és etnikai korlátairól. – Egyik-másik fenti idézetben rádöbbenünk a pszicholingvisztika igen fontos tételére, hogy az anyanyelv használatának korlátozása vagy tiltása igen jelentős hátránnyal jár a gondolkodás fejlődésére. – „A nyelv ma néktek végső menedékek...” című kötetben részletes beszámoló olvasható még a Vajdaságban, Horvátországban, Szlovéniában, Ausztriában, Szlovákiában, Kárpátalján, Nyugat-Európában fennálló helyzetéről.

Az Európai Unió és a nyelvek című kötetből képet kaphatunk arról, milyen a magyar nyelv helyzete az Unióban. A 27 tagból álló közösség 22 nyelvének 467 kombinációját kell biztosítani. „A probléma egyaránt érinti az európai és tagország-beli politikusokat, a szakembereket, a nyelvi munkaerőket (fordítókat, tolmácsokat, nyelvtanárokat) és a kibővülő Unió 450 millió polgárát” – írja *Cowderoy Natália* (9.).

Hivatalos nyelv mind a 22, de munkanyelv a tapasztalatok szerint az angol, a francia és a német; még tovább menve: a munkaanyagok angolul és franciául állnak rendelkezésre, a Bizottság levelezése ugyancsak e két nyelven folyik. A mi nyelv-

vünk tehát hivatalos nyelv, de képviselőinknek – ha teljes jogú tagként akarnak dolgozni – ugyanúgy kell angolul és franciául tudniuk, mint a hasonló helyzetben levő társaiknak. *Muráth Péter* igen lényeges összefüggésre mutat rá tanulmányában: „Az EU sokkal több pusztán érdekszövetség: értékek szövetsége is. Az európai értékek legfontosabbjai pedig: a béke, a demokrácia és a páratlan kulturális gazdagság. Nincs az az ember – legyen bár abszolút laikus vagy nyelvészprofesszor –, aki tagadná vagy akár csak megkérdőjelezné a nyelv kulcsszerepét a kultúrában. A modern nyelvtudomány egyes irányzatai egyenesen addig mennek, hogy a nyelv határozza meg a kultúrát, sőt az ember gondolkodásmódját is. Ennek a – főként nyelvfilozófiai s nem csak nyelvészeti – gondolatnak *Humboldt* volt az előfutára, legmarkánsabb képviselői pedig *B. L. Whorf* és a hazánkban – legalábbis nyelvész-irodalmár körökben – legközismertebb *Edward Sapir*” (uo.). Majd valamivel lejjebb: „Az anyanyelv sokkal több egyszerű szerszámnál; a kifejezés pusztán eszközénél; külső, objektív tényezőnél; ... nyelv és kultúra, nyelv és társadalom, nyelv és pszichikum állandó és folyamatos kölcsönhatásban vannak egymással... Európa – deklaráltnan kívánatosnak, sőt központi értéknek tartott – kulturális gazdagságának, sokszínűségének tehát nem egyik érdekessége, nem egyik »részterülete«, hanem alapvető és megkérdőjelezhetetlenül fontos tényezője, feltétele a nyelvi sokszínűség” (9.).

Sok vita folyt már eddig is a közvetítő nyelvről. A többség véleménye afelé hajlik, hogy az angol nyelv marad (lesz) az; a mi nyelvünk természetesen marad hivatalos nyelv, de aligha lesz munkanyelv.

Sok részletkérdéssel, megfigyeléssel találkozunk az alak-tan, mondattan, stilisztika területén. *Tasnádiné Rónagy Edit* pályázatában több témára is kitér: ikes ragozás, *-ban*, *-ben* – *-ba*, *-be*, töté-nyelv (*a feladat megoldott* – *meg van oldva* helyett); *aki*, *amely*, *ami*; *ez alapján*; igeikötő elválása, az alany fölösleges ismétlése. Állásfoglalását türelem, a nyelv változásának figyelembevétele jellemzi: „A mai nyelvhasználat hihetetlenül sokszínű – tele értékkel és hordalékkal, a középnemzedék ízlésének alig elfogadható, de a fiatalokénak természetes formulákkal... Ez a gazdag nyelvi világ újszerű megközelítési módokat kíván tőlünk, tanároktól, nyelvvelőktől is, árnyaltabban, megengedőbben kell közelítenünk az új nyelvi jelenségekhez, melyek nehezebben férnek bele a korábbi évtizedekben kialakított kategóriarendszerbe” (10.).

Nyelvünk elképzelhetetlenül színes, gazdag. Jól példázzák ezt a nyelvi játékokról, a rejtvényekről, a sportnyelvről, a szaknyelvekről készült pályázatok is, de ezek feldolgozása már nem fért bele egyébként is terjedelmes dolgozatomba (3., 4., 8.). A nyelvi illem nagyszüleink kiskorában, a Régi magyar mesterségek családneveink tükrében című kötetektől pedig azért kellett eltekintennem (holott igen érdekesek és értékesek ezek is), mert egy korábbi nyelvállapot tükrözői.

Befejezésül álljon itt egy szinte értelmetlen kérdés: van-e nyelvművelés, kell-e nyelvművelés? Először is vegyük figyelembe, hogy a nyelvművelés a nyelvi ismeretek terjesztését is jelenti, meg a nyelv védelmét is szolgálja. De ne én mondjam a választ, hanem az egyik kiváló pályázónk, *Pomozsi Péter*. Nemcsak figyelni és elemezni kell a nyelvi jelenségeket, hanem figyelembe kell venni „a honi nyelvészek táborán belül (e téren is) dúló ádáz politikai párbajt is... A szociolingvisztikát sem pallosnak tervezték, hogy a nyelvművelésnek nyakát szegje, hanem hogy a nyelvpresztízsnak, a kétnyelvűségnek és egy se-reg más lényeges kutatásnak hála, fontos új szempontokat hozzon a nyelvhasználat és a nyelvi kapcsolatok kutatásába. Olyanokat, melyeket a 20. század második felének sohasem látott mértékű nyelvi átrendeződései egyenesen kikényszerítettek. A szociolingvisztika nyelvtervezése (language planning) sem más, mint nyelvművelés szélesebb értelemben. A nézőpont, a tudósi attitűd különbözhet kissé, a lényeg nem, hiszen az egyes nyelvek életerejének megtartásán keresztül a világ nyelvi sokszínűségének megőrzése a tét. Elgondolkodtat, hogy vannak, akik ezt a szép tudományágat idősebb, de cseppet sem túlhaladott édestestvére, a nyelvművelés ellen próbálják fordítani” (12.).

Bencédy József

„A magyar nyelv természeti rendje”

Czuczor Gergely–Fogarasi János- emlékkonferencia

A Magyar Köztársaság elnöke, Schmitt Pál volt a fővédnöke annak az egész napos előadás-sorozatnak, amelyre a Magyar Kultúra Alapítvány budai székházában, a Magyar Művészeti Akadémia szervezésében került sor, otthont adva a Czakó Gábor névvel fémjelzett Diófa-kör kezdeményezésének. E szellemi műhely író, természettudós, zenész és (nem utolsósorban) nyelvész tagjai, valamint a hozzájuk csatlakozott előadók ezúttal nyilvánosan, a hétköznapi időpont ellenére közel száz érdeklődő előtt fejthették ki évek óta érlelődő gondolataikat a magyar tudományosság egyik legmonumentálisabb, ám oly mostoha sorsú alkotásáról.

Még nem nevezhető áttörésnek, de újabb kori szellemi életünk, ezen belül a magyar nyelvtudomány közel másfélszáz éves jégpáncélja tört meg a kiemelkedő eseményhez méltó helyszínen, a budai várnegyed egyik patinás palotájában 2010. december 6-án.

A Magyar Tudományos Akadémia 1840-ben bízta meg véglegesen Czuczor Gergely (1800–1866) benccs szerzetest, költőt és nyelvészt, az Akadémia tagját a szótár elkészítésével, Fogarasi János (1801–1878) kúriai bírót és nyelvészt pedig e munka felügyeletével. Tevékenységüket nemcsak az elkövetkező évek politikai és háborús eseményei nehezítették, hanem az a drámai irányváltás is, amely a szabadságharc leverését követően az Akadémia berkeiben egyre inkább végbement. A Nagyszótár javításokat tartalmazó pótkötete, a Toldalék már meg sem jelenhetett. Fogarasi János, aki munkatársa halála után egyedül folytatta és fejezte be a nagy művet, ezt írta annak utószavában: „Czuczor és én a külföld előtt, az »Allgemeine Deutsche Encyclopaedie« című munkában bevádoltattunk, hogy a történelmi hasonlító nyelvbuvarlat ellenségei vagyunk. Aki a cikket közölte, nem tudá, mi volt vitatkozásunk tárgya. Valamint minden félszegség vagy egyoldalúság, úgy az ellen is, hogy egyedül csak a rokon nyelvekben s itt is csak némelyekben keresendő az üdvösség, azon elvekkkel összhangban, melyeket főntebb kifejték, felszólaltunk; felszólaltunk volt pedig ismételve mindaddig, míg a tárgyilagosság teréről le nem szorítottánk. De hogy ellenségei voltunk volna a történelmi hasonlító nyelvbuvarlatnak, azt munkálatunk csaknem mindenik lapja megczáfolja.”

A konferencia elsősorban tisztelni kívánt a két tizenkilencedik századi tudós előtt, akiknek teljesítménye már csak mennyiségi szempontból is rendkívüli, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy Czuczor Gergely forradalmi tevékenysége miatt két évig várfogságban, vasra verve végezte munkáját. De azt a szándékukat sem titkolták a megemlékezők, hogy méltatni, újraértékelni szeretnék az 1862 és 74 között hat kötetben megjelent (és mindmáig egyetlen befejezett!) Nagyszótárunkat – az addigi és korabeli magyar nyelv e kincseshányáját –, valamint szerzőinek a nemzetközi összehasonlítást kiálló, sőt azt nemegyszer úttörő módon meghaladó nyelvészeti szemléletét és módszereit. E törekvés jogosultságát huszadik századi és jelenkori kutatások és vizsgálatok eredményei igazolják.

Az előadásokat Fekete György professor emeritus, a Magyar Művészeti Akadémia ügyvezető elnöke nyitotta meg, aki Makovecz Imrével, az intézmény örökös elnökével együtt az emlékkonferencia védnöke volt. Majd kivétel nélkül rendkívül tartalmas, színvonalas előadások következtek, amelyek ko-

rántsem pusztán a szűkebb szakmabeliek érdeklődésére tarthattak számot. Igencsak ritkán fordul ez elő egy reggeltől estig tartó, tizenhat előadót felvonultató rendezvényen.

Békés Vera filozófus, tudományos főmunkatárs a tudományfilozófia szemszögéből vizsgálta a Nagyszótár körüli kortársi vitákat, majd Bencze Lóránt nyelvész, egyetemi tanár tartott remekbe szabott kiselőadást a tudás dinamikájáról. Az ugyancsak nyelvész és egyetemi tanár Balázs Géza azt elemezte, hogyan szakadt meg a Nagyszótár hagyománya a későbbi magyar nyelvtudományban. A kávészünet után élvezhette a hallgatóság Czakó Gábor eszmefuttatását észjárásunk és a magyar gyökrend összefüggéseiről, ezt követően pedig Horváth Katalin nyelvész olvasta fel a távol lévő Németh Renáta értekezését a romantikus nyelvelmélet gyökfogalmáról. Győri-Nagy Sándor nyelvész és kultúrokológus a hang és az érzet, valamint a gyök és a képzet viszonyát fejtette ki szemléletesen. A délelőtti programot Horváth Katalin saját előadása zárta, a Nagyszótár szócsalád-elméletének ismertetésével.

A délutáni program nyitányaként Pusztay János nyelvész, egyetemi tanár adta elő eredeti álláspontját a finnugor etimologizálási gyakorlatról, utána Pomozi Péter nyelvész, egyetemi docens beszélt a szabályos hangmegfelelés „dicsőségéről és viszonylagosságáról”. Oláh Annamária fizikus, Bolyai-kutató érdekesítő előadásából kiderült, hogy a „semiből egy új világot teremő” matematikai génius a nyelvi gyökökkel is behatóan foglalkozott. Kiss Gábor Lőrincze Lajos-díjas nyelvész, a magyar egynyelvű szótárak kiadása terén élenjáró Tinta Könyvkiadó igazgató-főszerkesztője a Czuczor–Fogarasi-szótárnak a magyar szótáriradalomban elfoglalt helyét méltatta, kitérve e szakterület óriási, belátható időn belül aligha lerögzhető tartozásaira is.

A kávészünet utáni előadások bizonyossága szerint a Nagyszótár nem csupán a nyelvészeket foglalkoztatja. Juhász Zoltán kutatómérnök és népzeneész ízelítőt adott abból, hogyan lehet gépi adatbányászat segítségével kutatni a szócikkek anyagát. Alexa Károly irodalomtörténész arra hívta fel a figyelmet, hogy egy szótár – így a Czuczor–Fogarasi is – regényként is olvasható. Ő egyébként az Életünk főszerkesztőjeként bejelentette, hogy az emlékkonferencia anyaga ebben a szombathelyi folyóiratban fog megjelenni jövő év januárjában. Molnár Zsolt és Czeglédi Cecília tanításképzők beszámoltak az általuk kifejlesztett és sikerrel alkalmazott gyökrendi oktatásról. Bérczi Szaniszló csillagász, egyetemi docens pedig a gyökök kapcsán a nyelv születésének rejtelmébe engedett bepillantást, tudományos szabatossággal és mégis művészi érzékletességgel.

Stílusos befejezése volt az estnek Móser Zoltán tanár és fotóművész lendületes előadása Czuczor Gergely népdallal vált költeményeiről. A népies költő egy vonatkozásban túlszárnyalta híresebb kortársát, Petőfit: jóval több (mintegy hetven) olyan verset írt, amelyeket már életében a nép ajkáról hallott viszont. Közülük néhány meg is szólalt Szikora Réka csodálatos énekhangján. A miniatűr művészi programot az előadóként már bemutatkozott Juhász Zoltán furulyajátéka színesítette.

Túlzás nélkül állítható, hogy a remekül összeállított és megszerzett emlékkonferencia teljes sikerrel járt. A különböző tudományágak és művészetek képviselőinek eszmecseréjén túl főleg a két-három nemzedéket és markánsan eltérő irányokat képviselő nyelvészek józan és nyitott párbeszéde jogosít fel derűlátásra a jövőt illetően. Reményt ad ugyanis arra, hogy a várbeli emléknapon felidézett két nagy ember és tudós példás élete és felbecsülhetetlen életműve, ha megkésve is, de elfoglalja végre méltó helyét utódaik köztudatában és a magyar tudományosságban.

Hudy Árpád

Teljes szövege megjelent a Nyugati Jelen és az Irodalmi Jelen online kiadásában is. **A szerk.**

Kérdések és válaszok

Gerilla Önéletrajz-módszer

? Létezik egy internetes honlap: a *Gerilla Önéletrajz* (www.gerillaoneletrajz.hu). Ez számos szolgáltatást kínál, mint pl. *Gerilla Önéletrajz Módszerek*, *Gerilla Önéletrajz stratégiák*, *Gerilla Önéletrajz Típek* (mindet az eredeti írásmód szerint írtam). Ön szerint mi a helyes írásmódja a honlap címének és a szolgáltatásoknak? A másik kérdésem a *gerillamarketing* írásmódjára vonatkozik. Ebben az esetben nem a különírás a helyes, hiszen a *gerilla* főnévi jelzőként szerepel a szerkesztésben?

! Az internetes portálok helyes írásmódjáról az Osiris Kiadó Helyesírás című kézikönyvében olvashatunk. A könyv szerzői a következőképpen foglalnak állást: „Az internetes portálok címei az állandó címek közé tartoznak, hiszen a média egy újfajta változatát teremtették meg. Ennek megfelelően az újságok, folyóiratok, különféle lapok címírási szabályai alkalmazhatók rájuk. A mai írásgyakorlatban meglehetősen nagy az összevisszaság. Ennek megszüntetésére az ajánlható, hogy a portálcímek kövessék az állandó címek írásmódját, vagyis az egy szóból álló címek nagybetűvel kezdését, a több szóból álló címekben pedig a csupa nagy kezdőbetűs formát: *Habos Torta*, *Kreatív Online*, *Országos Internet Szaknévsor*, *Pálya.hu – Oktatási Portál*, *Terminal IT Network – Informatika Mindennap*” (Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila: *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 232). Az előzők mellett fontos megemlíteni, hogy a tulajdonnevek egyik legfőbb jellemzője az állandóság, ennek megfelelően mindig a hivatalos, (bírószágon) bejegyzett – akár még a helyesírásnak is ellentmondó – írásmódot kell követnünk. Az internetes honlap helyes, pontosabban ajánlható írásmódja: *Gerilla Önéletrajz*. A megnevezéshez kapcsolódó utótagokat a tagok közötti jelöletlen nyelvtani viszony miatt kötőjellel kapcsoljuk: *Gerilla Önéletrajz-módszer*, *Gerilla Önéletrajz-stratégia*, *Gerilla Önéletrajz-tipp*.

A *gerillamarketing* alakulatban a *gerilla* jelentése valóban eltávolodott a szó eredeti jelentésétől, inkább jelzői használatról van szó: A *gerillamarketing* jelentése: 'nem hagyományos (konvencionális) eszközöket, illetve technikákat alkalmazó marketing'. Ez tehát inkább a különírás melletti érv. Ennek ellenére én az egybeírást javaslom: a tagok együttese ugyanis egy, a marketingben használatos, annak egy területét felölelő (szak)kifejezés, van tehát némi jelentésváltozás. A mai magyar írásbeliségben is az egybeírás a jellemző (ezt igazolják a Google-adatok, a Magyar nemzeti szövegtárban, sajnos, nem volt találat). Nem érdemes tehát szembemenni az írásgyakorlattal.

Vakond – vakondok vagy vakondok – vakondok?

? Melyik a helyes használata a *vakondok* szónak egyes és többes számban: *vakond* – *vakondok* vagy *vakondok* – *vakondokok*?

! Természetesen mindkét alakváltozat helyes, hiszen jócskán találunk mindkét formára előfordulást a mai magyar nyelvhasználatban. A Zaicz Gábor által főszerkesztett Etimológiai szótár a *vakondok* címszóról (896) a következőket írja: „a *vak* szóból keletkezett kicsinyítő képzőkkel. [...] Az elnevezés azon alapul, hogy a kérdéses állatot a néphit vaknak gondolta”. A *vakond* szó későbbi elvonás eredménye, a nyelvhasználók ugyanis az *-(o)k* végződést a többes szám jelének vélték,

és később az eredetileg egyes számú alakot (*vakondok*) is rendre többes számúként kezdték használni. Az elvont alak annyira általánossá vált, hogy összetételekben szinte kizárólag ez az alakváltozat szerepel. Ezt a Magyar történeti szövegtár (első-sorban 20. századi) adatai is igazolják, például: *vakondtúrás*. Persze nem helyteleníthető a *vakondoktúrás* forma sem.

Sylvia Plathszal

? Hogyan írandó a neves író, Sylvia Plath neve, ha raggal látjuk el: *Plath-tal* vagy *Plath-szal*? S egyáltalán mi a helyes kiejtés: [plász], [pláf] vagy [plát]?

! A *Plath* név kiejtése a nemzetközi fonetikai ábécé szerint [plæθ]. Mivel nyelvünkben az utolsó hang nem fonéma, a szó kiejtésakor és toldalékolásakor olyan közelítő megoldást választunk, mely képzésjegyeiben és akusztikusan is hasonlít az eredeti hangra. A magyar szakirodalomban általános a fenti hangnak

[sz]-ként való ejtése, és ennek megfelelő toldalékolása is (lásd Nádasy Ádám Huron's angol kiejtségi kézikönyvét: <http://web.archive.org/web/20080410071104/http://seas3.elte.hu/delg/publications/hepd.html>). Ezt az ejtémódot és az ennek megfelelő toldalékolást javasolja a Laczkó Krisztina és Mártonfi Attila által írt *Helyesírás* című kézikönyv is: *Plathszal*. Ennek megfelelően a javasolt írásmód: *Sylvia Plathszal*.

Wok

? Mi a helyes írásmódja a Kínából származó edénynek: *wok* vagy *vok*? Sem az akadémiai, sem az Osiris-féle szótár nem tartalmazza ezt az egyre inkább használatos szavunkat.

! A *wok* a magyarban eddig szótározatlan, és ezért helyesírási szempontból is kodifikálatlan szó. Jelentése: 'Kínából származó, főzéshez használt edény, amelynek alakja a gömb metszetére hasonlít'. A *wok* szó a kínai *hu*, *huo*, kantoni *uok* angol formája, ez használatos szinte kizárólag a magyarban is. A szó elterjedtségét mutatja az internetes találatok száma is (19 000 előfordulás). Elvileg a kínai átírás alapján nem kellene követni az angol írásmódot, ám mivel a kifejezés a magyarba az angoltól került be, célszerű a *wok* írásmódot alkalmazni. A későbbi írásgyakorlat dönti el, hogy más, egyszerűbb formában is elterjed-e a magyar helyesírásban.

Kolossy tér

? Szeretném megkérdezni, hogy a Kolossy tér honnan kapta a nevét?

! A Budapest teljes utcanévlexikona (szerk.: Ráday Mihály, Sprinter Kiadó, Budapest, 2003) című könyvben az áll, hogy a Kolossy tér Kolossy (Kolossy) Györgyről kapta a nevét. Ő a történeti források szerint 1824-ben vagy 1826-ban született, és 1850-ben halt meg. 1848. szeptember 28-án a fővárosba érkező Franz Philipp Lamberg gróf császári biztost a pesti nép felkoncolta. Ennek a felháborodott tömegnek volt Kolossy egyetemi hallgatóként az egyik vezetője. Később Erdélybe ment, hadnagyként hősiessé harcolt Bem seregében. 1849. január 1-jétől főhadnagyként szolgált Komáromban. Júniusban már aelső-tiszai hadsereg századosaként harcolt. A szabadságharc bukása után elfogták, és 1850. január 23-án kivégezték.

A tér 1900 óta viseli a nevét, mert korábban Lujza térnek nevezték (1896-tól). Azelőtt Heu Platz (azaz Széna tér) volt a neve (1822–1896). Nyugati felét 1835-ben még Pfarrkirchen Platznak (Plébániatemplom térnek) hívták. Még korábban a Haupt Platz (Fő tér), annak előtte pedig a Markt Platz (Piac tér) elnevezéseket használták erre a területre. E legkorábbi említés 1702-ből való.

Összeállította: **Biró János**

A szerző a munkájáról

Wacha Imre: Igényesen magyarul

A helyes kiejtés kézikönyve

„A nemzet nyelvében él. Ha nem akarjuk, hogy első öngyilkossági kísérlete után még egyszer kardjába dőljön, fegyelmazzuk ne csak gazdaságunkat, de eszméletünket is. A nyelv az egyetlen szellemi tényező, amelynek anyagi és gyakorlati ereje s szerepe is van; ezért hatalmas, s ezért esendő. A nyelv adománya nélkül nem lehet sem kereskedni, sem országot igazgatni. De aki hibásan beszél, írja, az a szellem és anyag csodálatos csereforgalma révén hibásan is gondolkodik. S a hiba ragadósbab, mint az egészség.” Déry Tibor gondolatai ma talán sokkal inkább érvényesek, mint 1948-ban, amikor papírra vetette ezeket a sorokat.

Napjainkra a világ meglódult. A gondolkodás, a beszéd irama felgyorsult, és – talán ezért is – felszínesebbé, elnagyoltabbá vált az erkölcs, az azt hordozó gondolat, az ezt kifejező beszéd is. Nehezebben, pontatlanabban, elnagyoltabban fogalmazzuk meg gondolatainkat, hehebben ejtjük a szót, ezért szavainkkal, beszédünkkel nehezebben jutunk el szellemtől szellemig, szívtől szívig, lélektől lélekig. Kívülről is, belülről is egyre több veszély fenyegeti anyanyelvünket.

Pedig napjainkban sokkal nagyobb szükség lenne a gondolatokat pontosan kifejező és közvetítő jó szóra, az igaz szóra, a szép szóra, hogy – József Attilát kisé szabadon idézve – a dolgozó nép okos gyülekezetében *okos és jó szóval* hányhassuk-vethessük meg száz bajunk.

Szándéka szerint az okos és jó szónak, az igényes beszédnek a céljait szolgálja ez a munka, az igényes magyar kiejtés kézikönyve. A hangoztatás elemeitől, a hangoktól és a szótagoktól a mondatokon, mondatkapcsolatokon át a szövegek értő/értető hangoztatásáig vezeti el az olvasót. A hangzó nyelvnek, azaz a beszédnek, az élőszónak azokat a fontos eszközeit tárgyalja, amelyekkel a nyelvileg jól megformált gondolatoknak a kimondásakor a mondanivalót felfoghatóvá és (meg)érthetővé, a kimondott hangsorok hordozta tartalmát érzékletessé, pontosabbá tesszük hallgatóink számára. Ugyanezek az eszközök segítik a beszédhelyzetnek és az egyes attitűdöknek az érzékeltetését is.

A könyv első fejezete többféle megközelítésből a nemzeti nyelvnek a rétegződését mutatja be, hogy érzékelnél lehessen: a beszélt változatok között hol helyezkedik el a kulturált ember beszédére jellemző igényes nyelvhasználat. A második és harmadik fejezet tárgya a szűkebb értelemben vett *tiszta kiejtés*, hiszen ez az alapja annak, hogy a beszéd felfogható, érthető legyen a hallgató számára. A harmadik fejezet az egyes beszédhangok (magán- és mássalhangzók) képzésének módját mutatja be, hogy a hangképzés módjának részletes leírásával javítani tudják kisebb beszédhibáikat azok, akik még nem szorulnak logopédus segítségére. (Sajnos, napjainkban – részben a beszédírási fokozódó gyorsulása, részben a hehe hangképzés miatt – egyre növekszik a beszédhibások: a selypesek, pöszék, raccsolók, kásásan beszélők, hadarók száma.)

A könyv nagyobb része, a 4–10. fejezet már a tiszta beszédre épülő értelmes, kifejező, az értő/értető beszéd eszköztárát mutatja be. Miként segítik a beszéd megértését, értelmezését az ún. mondat- és szövegfonetikai eszközök. Helyes használatukra ma különösen nagy szükség lenne, mert a mindinkább elszíntelenedő beszéd miatt egyre nehezebben tudjuk élőszóban is kifejezni érzelmeinket. (Persze fordítva is érvényes: az árnyalatok nélküli, szintelen beszéd a felszínes érzelmevilágnak és a felszínes, rendszertelen gondolkodásnak a következménye is lehet!) Ezért tárgyalom külön-külön fejezetekben a hangsúlyozásnak, a hanglejtésnek, a beszéd tagolásának, a beszédszünetnek, a beszédritmusnak mibenlétét, egymással való kapcsolatát. A szöveg értelmének közvetítésében betöltött szerepüket az írott nyelvből és az élő közbeszédből vett példákkal illusztrálok, mintát adva arra, miként szolgálják ezek a hangzó eszközök az értelem és az érzelmek kifejezését. Külön fejezet szól arról, milyen hangzásbeli megfelelőik vannak az írásjeleknek az írott szövegek hangosításakor.

A könyv harmadik nagyobb egysége, a 11–17. fejezet a hangzó beszéd egészére összpontosítja a figyelmet. Szó esik a szöveg értő/értető megszólaltatására való felkészülés lépéseiről, a szöveg rejtett, a nyelvi forma mögött meghúzódó tartalmának és a megszólaltatás összefüggéseinek a kapcsolatáról és a beszéd szituativitásának, érzelmi töltésének és a spontán beszédnek a hangzásáról. A harmadik nagy egység zárófejezete a hangzó beszéd sajátos alkalmazási területeit mutatja be: a felolvasás, a vers- és prózamondás, a színpadi beszéd és az előadó-művészet, valamint az énekbeszéd legfontosabb általános jellemzőit írja le, rövid tanácsokat ad az e területeken munkálkodóknak.

A kötetet a legfontosabb *szakirodalom* jegyzéke és a jelek, jelölések magyarázata zárja.

Az *Igényesen magyarul* című kötet főleg a standardra, az *igényes köznyelvi nyelvhasználat hangzására* vonatkozó szabályokat, törvényszerűségeket próbálja röviden összefoglalni, főleg leíró, tanácsadó szándékkal. Anyaga persze nem teljes, nem is tartalmazhatja a nyelvi kifejezésnek minden árnyalatát. Elsősorban az írott szöveg igényes értő és értető megszólaltatásának főbb törvényeit igyekszik bemutatni. Nem írhattam le a mondat- és szövegfonetikai eszközöknek a (nyilvános vagy bizalmas) spontán megfogalmazású és az érzelmileg telített beszédben, valamint a nyelvjáráásokban megfigyelhető sokféle változatát.

A munka láthatóan a gondolatok megjelenési formájának kérdéseivel foglalkozik. De: a tartalom és forma egysége és egymásra hatása talán segítséget nyújthat ahhoz, hogy az igényes, okos gondolatok igényes, okos nyelvi formában hangozhassanak el, és – ellenhatásként – az igényes, okos formában megjelenő gondolatok valóban igényes és okos gondolatok lehessenek. Az „alap”, a „fundamentum” azonban a jó szándékból fakadó okos gondolat. Ezért fontos megfogadni Illyés Gyula tanítását: „a jó magyar írás és beszéd tanítását [...] a helyes gondolkodás tanításával kell kezdeni. És az gondolkodik helyesen, »Aki az igazat keresi.«”

A kötet „címzettjei”, azaz olvasói, forgatói lehetnek egyrészt a hivatásos beszélők (a rádiók és tévék munkatársai, színészek, előadóművészek), a magyar és nyelvszakos tanárok, a középiskolai diákok és a közélet szereplői.

(*Argumentum Kiadó, Bp., 2010, 308 oldal, 3500 Ft*)

Wacha Imre

A magyar nyelvjárások múzeumpalotája

Megjelent az Új magyar tájszótár zárókötet

Új magyar tájszótár V. Sz–Zs. Akadémiai Kiadó,
Budapest, 856 lap

Amikor gyerekkoromban a Nagykanizsa melletti egyik szőlőhegyen, Kiscserfőn Gyura bátyám kezembe nyomott egy *szakajtó*-t, és leküldött a *tükék* alá, a gyümölcsfákhoz, hogy szedjem bele a *szivallagombá*-t, de óvatosan ám, nehogy *megszakujjon*, szedtem is szorgosan, amíg egy zápor be nem kergetett száraz helyre, a rag alá, ahol csak arra kellett ügyelnem, hogy a *zsuppos pince* tetejéről a víz ne csurogjon a nyakamba; nos: akkor nem tudtam, hogy az itt megjelölt szavak valamiért különlegesek. Ugyanis ezen a kiscserfeai szőlőhegyen a birtokosok csaknem mind – talán édesapám és cégtársa, barátja volt csupán kivétel – kiskanizsai parasztagdák voltak, így a szomszéd Gyura bá' is, s tőlük aztán az én városi nyelvismeretem sokat gyarapodott. Kiskanizsa a zalai kiskvárosnak elkülönülő része (volt), lakói nemcsak foglalkozásukban, hanem nyelvükben is különböztek. Az ő szavakat (is) keresve vettem kezembe az Új magyar tájszótár utolsó kötetét.

Az első kötet még 1979-ben jelent meg, három évtized kellett befejezéséhez a körülmények hol kedvező, hol mostoha volta miatt. A munka még 1950-ben kezdődött, időközben a főszerkesztő és több munkatársa is elhunyt, szerencsére mindig akadtak, akik a szótárírás aprólékos munkáját folytatták az MTA Nyelvtudományi Intézetében – szolgálva az akadémia-alapító Széchenyi gróf célját: a magyar nyelv művelését, amelyet a király törvényben hagyott jóvá (1827. évi XI. tc.). Mind-egyik kötet szerkesztője Hosszú Ferenc, aki sokat tett a mű elkészülése érdekében.

A szótárt készítő munkaközösség vezetője, majd főszerkesztője B. Lőrinczy Éva (1926–2002) volt. Az ő tudományos munkássága másként is kapcsolódott a tájszótár anyagához: A magyar mássalhangzó-kapcsolódások rendszere és törvényszerűségei című könyve a köznyelvi és a tájnyelvi szavak összehasonlításával mutatja be a hangkapcsolatokat, e munkájával nyerte el a nyelvtudományok doktora címet. Értekezése, amely még a szótár adattárából készült, és 1979-ben jelent meg, eddigelé szinte egyedülálló példa arra, hogy milyen nyelvtudományi alaputatásokra (is) alkalmas a tájszótár. B. Lőrinczy más irányú érdeklődését, nyelvészeti felkészültségét mutatja, hogy magyarra fordította a Ferdinand de Saussure korszakalkotó jelentőségű egyetemi előadásából összeállított könyvet (Bevezetés az általános nyelvészetbe), amely így határozottabban érvényesült a magyar nyelvtudományban.

Az Új magyar tájszótár kötetei immár ötezernél jóval több lapon őrzik azokat a tájszavakat, amelyeket 1890 és 1960 között gyűjtöttek, s így méltó folytatása Szinnyi József Magyar tájszótárának, amely éppen száztíz éve jelent meg. A Szinnyi szerkesztette szótár mintegy nyolcvanezer szóadatot tartalmaz, a jelenlegiben félmilliónál több van. A szavak egy része a ma nem hazánkhoz tartozó területek magyarságának nyelvéből való; természetesen minden adatról megtudható, hol gyűjt-

tötték, ez a 2393 szakirodalmi forráshely megadásával ellenőrizhető. Még az első kötet tartalmazta azokat a térképmelléleteket, amelyek az aprócska zalai falvak éppúgy megtalálhatók, mint például a hasonló erdélyiek vagy felvidékiek; négyezer földrajzi név, hely azonosítható, ezért a szavak előfordulási helye (nyelv)földrajzi szempontból is vizsgálható.

Az Új magyar tájszótár szócikkeiben a magyar nép immár múltba vesző életmódja (és ami ehhez tartozó és aligha felsorolható: gazdálkodás, vallásvilág, öltözet, tánc, játék; család, gyermek, szerelem stb.) mutatkozik meg. A régi élet tárgyi anyagának sok-sok darabját immár csupán falumúzeumok,

néprajzi múzeumok őrzik, s amiként a múzeumi restaurátorok munkája nyomán a tárgyi emlékek nem lesznek az enyészeté, így marad a jövő nemzedékre a magyar tájszókincs is. A múlt század, a XX. század második felében (mondhatni) teljesen átalakult a magyar társadalom, és nemcsak az említett életmódban, hanem világlátásában is. Ennek megfelelően a magyar nyelv szerkezeti rendszere ugyan nem, de szó- és kifejezésanyaga megváltozott. Ezért (miképpen a múzeumokban a magyarító feliratok) a tájszótár olvasóját is eligazítják a címszavak jelentését és használatát megvilágító példamondatok. *Száraz a mi szakajtónk, hadd demeljen a cipónk* – találunk egy gyermekjátékszöveget a kenyérsütés egyik kellékének, a *szakajtó*-nak magyarázata mellett, ebben a szalmából, gyékényből font kosárában kelesztették ugyanis a kenyeret. A kiskanizsaiak mindenfelét tartottak *szakajtó*-ban: tojást, gyümölcsöt, babot és egyebet. Az érdeklődő mást is találhat, van

még: *szakajtó kendő, szakajtóvető* stb. Másutt az ilyen célra alkalmazott kosárákat *zsombor*-nak, *zsuppor*-nak hívták: *A halott mellett egy zsuppor búzáért fogadott siratóasszony sírt* – jegytekék föl a kolozsvári hóstátiak hajdani temetkezési szokásairól. A *szivallagomba*, amelyet szedegettem, a szilvafák aljánál szokott teremni, innen a neve; a *tükék* a 'szőlőtőkék', ezek sora alatt volt a gyümölcsös. A gombával óvatosan kell bánni, nehogy összenyomódjék, megzúzódjék, ezt jelenti ugyanis a *szakul* ige, amint a tájszótári példamondat is mutatja: *Léhet gabonát hordanyi, mas ['most'] nem szakul*. (Ez az adat kiskanizsai adatlású.) S látom, a *zsuppos pince* is szótári adat már; ott, a kiscserfeai hegyen a szőlősgazdák többnyire egy szobából, pincéből és a szőlőprés elhelyezésére szolgáló előtérből álló épülete a *pince*, ezeket általában *zsupp* fedte, vagyis rozsszalma.

A kiscserfeai hegyet, talán észrevette az olvasó, főntebb először a *Kiscserfő* helynévvel említettem. Már ez az egy példa is mutatja, hogy a köznyelvtől számos hangtani vonatkozásban el-eltérhetnek a szavak, *ö-ző, í-ző* nyelvjárási változatokat vagy más hangfelépítésű szavakat lépten-nyomon találhatunk. Az előbbi példamondatban nem csupán ilyesmi van – *gabonát hordanyi* –, hanem az is látszik, hogy a kiskanizsai nyelvjárásban *-nyi* képzős a főnévi igenév, vagyis a nyelvjárás alaktani tulajdonságai is láthatók.

Csak az új magyar tájszótármúzeumban ismerhető meg eleink nyelve szókincsével, alaktanával, hangtanával, amely sok mindenben különbözik a XXI. századi nemzeti nyelvtől és ennek területi változataitól. Tudatában kell lennünk, hogy ez a nyelv a maga nemében tökéletes szolgálója volt beszélőinek, hogy ezzel a nyelvel és erre a nyelvre épült a magyar nemzeti műveltség, amelynek szerény továbbvivőiként kell és lehet használnunk a ránk hagyományozódott magyar nyelvet.

Büky László

Elhunyt Benkő Loránd

2011. január 17-én, életének 90. évében budapesti otthonában elhunyt Benkő Loránd akadémikus, az ELTE professor emeritusa, a Magyar Tudományos Akadémiának 1965 óta tagja, a magyar nyelvtudomány kiemelkedő tudósa.

Imponálóan gazdag tudományos munkásságot hagyott ránk örökül. A tudomány bővületében és a munka megszállottjaként élt. Hat és fél évtizedet átívelő tevékenységével a nyelvtudomány számos területét birtokba vette. Magát nyelvtörténésznek tekintette, szívéhez legközelebb a történeti névtant érezte. Fő kutatási területe a magyar nyelvtörténet, névtan, dialektológia és a tudománytörténet volt. Kezdeményezője és irányító főszerkesztője volt az újabb kori magyar nyelvtudomány több nagy vállalkozásának is: A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (I–IV. 1967–1984), az Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen (I–II. 1993–94) és A magyar nyelv történeti nyelvtana (I., II/1. és II/2. 1991–95. Műtörténet: 1997).

A tudományos közéletnek aktív szereplője volt az Akadémián és az egyetemen: különböző bizottságok elnökeként, rektorhelyettesként, a Magyar Nyelvnek 1953 óta szerkesztőjeként, 1974-től felelős szerkesztőjeként, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak három évtizeden át elnökeként, az MTA Nyelvtudományi Intézetének osztályvezetőjeként (1960–1995), a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (1995–2000) elnökeként. Magyar szakos egyetemi hallgatók ezreit oktatta hosszú egyetemi tanári évei alatt: tanítványait tudományos gondolkodásra, az anyanyelv szeretetére, a munka tiszteletére nevelte, és sokakat indított el a tudományos pályán.

Köztiszteletnek örvendett: munkatársai, tanítványai 50., 60. és 70. születésnapján is tisztelgő kötettel ajándékozták meg, 80. születésnapjára pedig válogatott tanulmányainak gyűjteményes kiadását jelentették meg 3 kötetben. Szakmai kiválóságának elismeréseként több hazai és külföldi tudományos társaság tisztségviselője volt, s számos kitüntetést kapott. Vallotta, hogy az anyanyelv sokkal több, mint közlési eszköz, ezért arra tanított, hogy sem múltbeli előzményei, sem pedig jövőbeli alakulása nem lehet közömbös számunkra. Elhunytával a magyar nyelv legnagyobb élő tudósa távozott az élők sorából. Örökül nemcsak gazdag munkásságát, hanem a személyes példát is ránk hagyta. A példát a tudomány szeretetére és a lankadatlan munkálkodásra, s példát a köz szolgálatára is.

Kiss Jenő
egyetemi tanár, akadémikus

Stefi néni emlékére

Mély megrendüléssel értesültem a hírről, hogy meghalt Kovács Lászlóné dr. Vermes Stefánia, Stefi néni, drága egykori osztályfőnököm és magyar-latin tanárnóm. Bár már több mint negyven év eltelt azóta, hogy kiléptünk a Markó utcai Kossuth Zsuzsa Gimnázium kapuján a nagybetűs életbe, és maga a gimnázium sincs már meg – a patinás épületben más oktatási intézményt helyeztek el –, a gimnázium szellemisége mindmostanig elevenen élt bennünk. Stefi néni közvetítette azt a felfogást, amelyet ott szívtunk magunkba. Bár az is lehet, hogy az ő felfogása, életszemlélete ivódott belénk, és ezt kiterjesztettük az iskolára. Nagy tudása, következetessége, állhatatossága, csendes, megnyerő személyisége nagy hatással volt ránk életünk során. Igazi pedagógus személyiség volt, a szónak a klasszikus értelmében. Számára nem ért véget az osztállyal való törődés az érettségi bizonyítvány kiosztásával, hanem hosszú évtizedeken keresztül figyelemmel kísérte a régi tanítványok életét. Néhányunkat – köztük jómagamat is – pályára állított. Mindenkiről mindent tudott, minden számon tartott, minden érdekelte: az élet során külföldre szakadt régi diákok élete, sorsa, pályájának alakulása éppúgy, mint az otthon maradtoké. Később már nemcsak a tanítványok, de a szaporodó családtagok, férjek, gyerekek életútját is számon tartotta. Integráló személyiség volt, figyelmes, érdeklődő, nyitott. Jó volt vele lenni. Társaságában a mára már, sajnos, eltűnőben levő értékrend volt érvényben: egymás megbecsülése, értékelése, elfogadása, odafigyelés a többiekre, a pozitív szándékok, törekvések kiemelése, hangsúlyozása. Jelenlétében mindenki valahogy jobbá vált, megértőbbé, toleránsabbá, elfogadóbbá.

Utoljára 2009 decemberében találkoztunk vele, a lakására hívtó minket osztálytalálkozóra. Mindannyian egybehangzón megállapítottuk: Stefi néni nem változott semmit. Ez tényleg így is volt, és kedves, megnyerő személyiségét most már így őrizzük meg emlékezetünkben. Halála fájó őrzt hagyott maga után. Tisztelettel és szeretettel őrizzük emlékét.

Régi tanítványa: **Hódi Pálvolgyi Éva**
(Ada, Szerbia)

A Magyar Versmondásért Alapítvány V. Mensáros László nemzetközi vers- és prózamondó versenye

(Budapest, 2010. szeptember 15–2011. január 29.)

A versenyre 98 amatőr vers- és prózamondó jelentkezett; közülük 9 fő a határainkon túlról (Vajdaság, Szlovákia, Románia) érkezett a találkozóra. A versenyzőknek a magyar irodalomból és Mensáros László XX. század című előadójátékának anyagából kellett öt verset vagy prózát választaniuk, ezzel is tisztelegve Mensáros László emberi, művészi és előadó-művészi nagysága előtt. Az elődöntőből 34 versmondó jutott be a 2011. január 29-én megrendezett döntőbe. A rendezvény egy szomorú kötelesség teljesítésével vette kezdetét. Néhány gondolattal, gyertyagyújtással és egyperces főhajtással emlékeztünk a múlt év szeptemberében elhunyt Bánffy György Kossuth-díjas színművészre, alapítványunk néhai elnökére. A döntő első részében szabadon választott versek hangzottak el a rangos szakmai zsűri (Császár Angela, Kubik Anna, Dunai Tamás, Bácskai János színművészek és Bedő Csaba előadóművész) előtt. A zsűri 10 versmondót juttatott be a kora délutáni döntőbe. A versenyt díjkiosztó gálaműsor zárta. Két sikert versmondó is fellépett, akik jelbeszéddel is tolmácsolták elhangzott produkciójukat. A támogatók és meghirdetők jóvoltából az első három helyezettnek járó magas pénzjutalom mellett sok különdíj is gazdára talált, közel 900 000 forint értékben. A verseny helyezettjei: I. **Jánosi Márton** (Szentendre), II. **Somos Ákos** (Székesfehérvár), III. **Kovács Katalin** (Üllő). A verseny sikere arra ösztönöz bennünket, hogy 2013-ban – akkor már hatodszor – ismét megrendezzük a Mensáros László nemzetközi vers- és prózamondó versenyt.

Virág László főtítkár,
a verseny szervezője

HÍREK – ESEMÉNYEK

Hírek

A Farkasréti temetőben február 15-én kísérték utolsó útjára **Benkő Lorándot**, a magyar nyelvudomány kiemelkedő alakját. Emlékbeszédet mondott **Vizi E. Szilveszter**, **Kiss Jenő** és **Juhász Dezső**.

*

100. születésnapján, 2011. február 6-án **Püski Sándor-émlékkonferenciát** tartottak, ahol a magyar nyelv időszerű kérdéseiről **Balázs Géza** szólt.

*

A Tinta Könyvkiadó 2010. évi Aranytoll díját **Rácz János** vehette át ünnepélyes keretek között a február 17-i Szarvas Gábor asztaltársasági összejövetelen az Akadémia épületében.

*

Krúdy Szindbádja és a Márai-Szindbád a számok tükrében címmel tartott előadást **Kemény Gábor** a március 9-i debreceni stilisztikai konferencián.

*

Az év szava, antiszava. Megalakult Az év szava, *antiszava bizottság*. A 2010. évi szavazás eredményét június 16-án 16.00 órákor ismertetik az Akadémián. Szavazni folyamatosan lehet a www.azevszava.hu honlapon.

*

Családi rigmus pályázat. Az ASZ a Nagycsaládosok Országos Egyesületével közösen családi rigmusok összegyűjtésére hirdetett pályázatot. A rigmusokat folyamatosan lehet beküldeni, a Magyar Rádió Tetten ért szavak című műsora pedig havonta válogat az anyagból. Cím: MR-Tetten ért szavak, 1088 Budapest, Bródy S. u. 5-7. A Tetten ért szavak részletes tematikája a www.manyszi.hu honlapon olvasható.

Nyelvészeti könyvek

A tartalom és forma harmóniájának kommunikációja. XII. dunajvárosi nemzetközi alkalmazott nyelvészeti és kommunikációs konferencia. Szerk.: Kukorelli Katalin. Dunajvárosi Főiskola, 2010.

Bárdosi Vilmos: Magyar szólások, közmondások értelmező és fogalomkörü szótára. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2009.

Etimológiai, szóelemzések a Czuczor-Fogarasi szótárból. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Magyar értelmező szótár diákoknak. Szómagyarázatok példamondatokkal. Főszerk.: Eöry Vilma. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Szaknyelvi kommunikáció. Szerk.: Dobos Csilla. Miskolci Egyetem, Miskolc, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Széphalom évkönyv, 2010.

Utazás a magyar nyelv körül. Írások Kontra Miklós tiszteletére. Szerk.: Csernicskó István, Fedinec Csilla, Tarnóczy Mariann, Vanconé Kremmer Ildikó. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Zsupos Zoltán: Gömöri háromkodások könyve I-II. Gömör-Kishonti Múzeumi Egyesület, Patrióta Kiadó, Rimaszombat, 2010.

Események

2011. április 1-3. A Kazinczy-verseny félérszágos döntője általános iskolásoknak, Kisújszállás

2011. április 2. A Kazinczy Társaság ünnepi közgyűlése, Sátoraljaújhely

2011. április 6-tól minden szerdán 16.00: Google-galaxis, előadás-sorozat, ELTE, Múzeum krt. 4/a, 428. terem. Részletek: www.manyszi.hu

2011. április 7-9. A Kazinczy-verseny félérszágos döntője általános iskolásoknak, Balatonboglár

2011. április 15. A 45. magyar nyelv hete megnyitója, Győr

2011. április 15-17. 46. Kazinczy-verseny, Győr, Kazinczy Gimnázium

2011. május 6-7. Az identitás szemiotikája, Szeged, SZTE

2011. május 6-8. Kocsi-út az éjszakában. A 12 legszebb magyar vers-program, Nagyvárad-Ermindszent-Nagykároly

2011. május 14-15. Az ASZ helyi csoportjainak tanácskozása

2011. június 16. 16.00 Szarvas Gábor nap, MTA. Az év szavának és antiszavának (2010) sajtóbemutatója, Szarvas Gábor mellszobrának megkoszorúzása, majd Szarvas-vacsora

2011. június 17-19. 1. anyanyelvi juniális, Sátoraljaújhely-Széphalom (ASZ, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport)

2011. június 24-25. IV. Józsa Péter művelődésszemiotikai szimpózium, Szombathely

2011. augusztus 7-13. Magyar nyelvi tábor (külföldi magyaroknak), Balatonalmádi (érdeklődés, jelentkezés: iroda@e-nyelv.hu)

2011. augusztus 8-15. XIX. Országos ifjúsági anyanyelvi tábor

2011. augusztus 22-27. Nyelv és kultúra a változó régióban. VII. nemzetközi hungarológiai kongresszus, Kolozsvár

2011. augusztus 26-28. XXI. Alkalmazott nyelvészeti konferencia, Szombathely, NYME SEK

2011. szeptember 17. Az ASZ helyi csoportjainak évnyitó találkozója

2011. szeptember 23. A nyelvek európai napja, Grác

2011. szeptember 30-október 2. Emlékeztet: ünnep – fesztivál. Semiotica Agriensis 9., Eger

2011. október 7-8. Szarvas Gábor nyelvvelő napok, Ada

2011. október 14-16. Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntője középiskolásoknak, Sátoraljaújhely és Széphalom

Első anyanyelvi juniális

A magyar nyelvi kultúráért tevékenykedő szervezetek 2011. június 17-19. között Sátoraljaújhelyen és Széphalomban tartják első anyanyelvi juniálisukat. A juniális alap gondolata: az anyanyelvi műveltség átadása, fejlesztése. Ezért szeretettel várják a nagyszülőket, szülőket és gyerekeket. A juniális fővédnöke: Schmitt Pál köztársasági elnök.

Kiemelt programok: 17-én pénteken bemutatkozik A Magyar Nyelv Múzeuma, valamint múzeumpedagógiai tanácskozás és programok, este fáklyás felvonulás. 18-án szombaton az Anyanyelvpolók Szövetségének kihelyezett, nyilvános elnökségi ülése (amelyre busz indul Budapestről), valamint A magyar nyelv helyzete címmel A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának konferenciája, este anyanyelvi játékok, táborfűz. 19-én vasárnap fakultatív programok, kirándulások.

A három nap folyamán a sátoraljaújhelyi Kazinczy-múzeum, a széphalmi A Magyar Nyelv Múzeuma folyamatos programmal várja az érdeklődőket. A háromnapos, korlátlan belépésre jogosító jegy ára: 1500 Ft (diákoknak: 1000 Ft). Az érdeklődők számára a szervezők olcsó szállás- és étkezési lehetőséget ajánlanak.

További információk: www.manyszi.hu, www.nyelvmuz.hu.

A Hírek, események rovatba szánt információkat a következő címre kérjük eljuttatni: balazsge@due.hu. Lapzártá mindíg a megjelenés előtti 40. nap!

Miskolci szónokverseny

Miskolc önkormányzata, valamint a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara közös szervezésében 2011. január 28-án tartották a III. „Miskolc Város Ifjú Szónoka” versenyt. A megmérettetésen a város gimnáziumaiból és szakközépiskolaiból 10 versenyző vett részt. A feladat Szophoklész Antigonéjának örökbecsű sorai – „Sok van mi csodálatos, De az embernél nincs semmi csodálatosabb” – nyomán az alkotó emberről tartott ötperces, szabadon elmondott beszéd volt. A versenyzők teljesítményét öttagú zsűri (Dr. Adamik Tamás professzor emeritus, Dr. Szabó Miklós egyetemi tanár, a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dékánja, Dr. Szitás Benedek c. egyetemi docens, a kar retorikatanára, Mókáné Hallók Zsuzsanna, Miskolc város önkormányzata közoktatási osztályának vezetője és Novákné Laposcsán Zsuzsanna, az osztály vezető főtanácsosa) értékelte. A zsűri a világos szerkezeti felépítés, a meggyőző érvelés, a helyes és szép stílus, valamint a tiszta magyar beszéd szempontjait alapján minősítette az elhangzott, nagyon színvonalas beszédeket.

Eredmények: 1. Kozma János (Andrássy Gyula Műszaki Szakközépiskola), 2. Makra Bence (Avasi Gimnázium), 3. Nagy Nikolett (Kandó Kálmán Műszaki Szakközépiskola), 4. Hajdú-Toldi Anita (Földes Ferenc Gimnázium), Molnár Gábor (Andrássy Gyula Műszaki Szakközépiskola).

Sz. B.

Mindenekelőtt a 2010. évi 5. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. Író és műve. 1. Újkőkor. 2. Klotild. 3. Malária. 4. Fodrász. 5. Csuklás. 6. Bosnyák. 7. Szépfüű. 8. Kaszinó. Az író Mark Twain, világszerte ismert meseregénye: Koldus és királyfi.

II. Cserebere. 1. Tárca – Csatár. 2. Csege – Gecse. (Erre többen nem jöttek rá, s ezért vagy kihagyták, vagy téves megfejtéssel próbálkoztak. Ilyen volt pl. a szellemes érgát, amely valamiképpen kapcsolatba hozható a zsilipkamrával, Gátér falunk pedig csakugyan van, érgát szó azonban nincs.) 3. Baka – Kaba. 4. Zárka – Kazár. 5. Kalit – Litka. 6. Lapu – Pula. 7. Karaj – Rajka. 8. Karát – Rátka. 9. Zsaru – Ruzsa. 10. Java – Vaja. (Néhányan ezt gondolták ki megfejtésül: Zöme – Mező, ám Mező településnevünk így, önmagában nincs.)

III. Hétszer hét. 1. Számtan. 2. Balzsam. 3. Várnagy. 4. Alkotás. 5. Erekllye. 6. Évnyitó. 7. Kelebia. A zeneszerző Erkel Ferenc, két műve: Sarolta és Bánk bán.

IV. Melyik helység? 1. Dunavecse. 2. Felsőtelekes. 3. Szakadát. 4. Zalakaros. 5. Szúpaták. 6. Órhalom. 7. Lakitelek. 8. Mogyoróska. 9. Magyaratád. 10. Rácalmás.

V. Szójátékos csattanó. Úgy, hogy tizenhárom ölet meg egy felet.

Azok közül a megfejtőink közül, akik elérték a sorsolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, a következők részesülnek a Tinta Könyvkiadó által a nyerteseknek felajánlott könyvjutalomban, amely ezúttal Bárdosi Vilmos és Kiss Gábor Szóalások című könyve: Dr. Boldog Áron, Bátortereny, Rákóczi u. 17. (3078); Bugyi Anna (Aranyosok köre), Dejtár, Rákóczi u. 23. (2649); Fleischmann Andorné, Budapest, Nezsider park 11. (1142); Huszár Lászlóné, Csákberény, Dózsa u. 18. (8073); Kluka Hajnalka, Debrecen, Görgey u. 16. III. 31. (4032); Masa Gézané, Mórahalom, Honvéd u. 7. (6782); Menyhárt Roberta, Ács, Fáy András út 20. (2941); Szlávik Barbara, Szécsény, Mónus út 1/a (3170); Dr. Tar Gizella, Budapest, Szent István tér 11/3. (1051); Variné Trifusz Mária, Szentgotthárd, Arany János u. 20. (9970). Gratulálunk a nyerteseknek!

A Pontozó új feladatai

I. Hétszer hét. A rejtvényben két olyan tárgy rejtőzik, amely többek között minden templomban megtalálható. Helyes megfejtés esetén olvasóink az egyiket elolvashatják a kitöltött ábra függőleges második sorában, a másodikat pedig a hatodik hasámban, de ehhez előbb át kell rendezniük a sorokat! A helyes megoldás 8 + 8, azaz összesen 16 pontot ér.

1. Harag, lárma és hideg jelzője egyaránt lehet
2. Magas fák, de nem nőnek az égig!
3. Fontos időmérőnk alkatrésze
4. Ismeretlen szerkezet tréfás megnevezése
5. Erdei kúszónövény
6. Borzalmas
7. Árok, fa és motel is van ilyen (két szó)

II. Oda és vissza! Olvasóinknak tíz meghatározásra kell felelniük. De megfejtésük csak akkor lesz kifogástalan, ha a beírt szavakból visszafelé egytől egyig egy magyar településnév ol-

vasható ki! Mindegyik megtalált helynévéért két pont jár, összesen tehát 20.

1. Orosz nyaraló
2. Tetőfedő anyag
3. Attól lejjebb
4. Kötőelem
5. Fekete István egyik állatszereplője
6. Hajigál
7. Szeretett személy halála miatti fájdalom
8. Meleg évszakot
9. Takarított
10. Aknavetővel lő

III. A méret is fontos! Öt betűrejtvényt teszünk közzé. Megfejtésükkor gondoljanak olvasóink a rejtvény címére is! Minden megfejtés 3 pontot ér, a telitalálat tehát 15 pont.

GL	szer	S úú	hol	lé lé lé
----	------	------	-----	----------

IV. Vers és alkotója. Olvasóink feladata a hat vízszintes sor megfejtése. Ha megfejtésük pontos, akkor az első és az utolsó függőleges sorban egy 125 éve született költő ismert versének címére találnak. A szerző nevéért és a vers címéért egyaránt 8–8 pontot kaphatnak, összesen tehát 16-ot.

1. Azerbajdzsáni hegyvidék
2. Házasságkötéskor az egyik szülő
3. Fogoly vezetésénél használják
4. Nincs járható része
5. Tervezett módszer
6. Jogosultság alapján kér

V. Szójátékos csattanó. Megfejtésül a Magyarázat című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeni. A helyes megfejtésért 25 pont jár.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 92 pont, de már 75 pont is elég ahhoz, hogy a megfejtés beküldője részt vehessen a sorsoláson, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban tíz szerencsés megfejtő részesül. A feladványok megoldását **2011. június 1-jéig** tessék elküldeni szerkesztőségünk címére: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi Mihály u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánnak a feladványok készítői:

**Balog Lajos(II.),
Grétsy László (III.),
Harmati Gizella (IV.),
Láng Miklós (I.),
Schmidt János (V.)**

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések
(64.)

Nem szótározott szavak tárháza

az **Alpokalja ékszerdoboz** –
Kőszeg metaforikus neve

előrefizetős óra – olyan (vil-
lany)óra, amely csak előzetes térítés
után működik; szociálpolitikai eljárás
a későbbi nemfizetés kivédésére

Facebook – a 2010-ben felfutott
közösségi oldal neve; ha nem akarják
kimondani a nevét, akkor erőltetetten
így fordítják: *arckönyv*. További nevei
face, *face*, ígés változatban is létezik:
facebookol (belép a Facebook közössé-
gi oldalra).

felejtős – nem érdekes, felejteni
való. Pl. Ez az ügy *felejtős!*

géprongy – használt ruhából ké-
szült, gépek (autók, műszerek) szere-
lésére, karbantartására alkalmas tör-
lőeszköz (Magyar Nemzet, 2010. okt.
2.)

HBCS – homogén betegségcsoport
(Népszabadság, 2010. nov. 29.)

kályhakész – felaprított, kályhá-
ba rakható. Hirdetésben: „*kályhakész*
akácfa kapható...”

kérincél – a *kér*, *kérincsel* változa-
ta. Pl. „A lakók éveken át *kérin-
céltek...*” (Népszabadság, 2010. szept.
25.)

kijáró – nem csak lakásban tar-
tott, hanem udvarra is kiengedett
(macska)

lepapíroz – hamis vagy álszerző-
désekkel alátámaszt. Pl. „már nem
emlékszik, hogyan »*papírozták le*« a
dolgokat” (Magyar Nemzet, 2010.
aug. 24.)

megmondóember – szervezetek-
nél (különösen pártoknál) az a sze-
mély, aki rendszerint magára vállalja
az igazság kemény, őszinte kimondá-
sát

örömködik – örül valaminek, örö-
möt mutat

szárnyas patkány – nagyváros-
ban élő galamb gúnyneve

ütős – nagyon jó, hatásos

A rovat 1998–2010. között megje-
lent anyagát tartalmazza a következő
kötet: Jelentés a magyar nyelvről. Új
szavak, kifejezések. Szerk.: Balázs Gé-
za. Inter-MSZT, Budapest, 2010. Új
idegen szavak magyarítását megnéz-
heti vagy ajánlhatja a [www.szomagya-
rito.hu](http://www.szomagya-
rito.hu) honlapon.

B. G. és B. M.
balazsge@due.hu

MAGYARÁZAT

– Vajon a mongolok miért
nem indulnak sohasem ori-
gamiversenyen?

– Egyszerű a magyarázat.

– Nos?

(A választ az ábra fő sorá-
ban rejtettük el.)

MAGYARÁZAT				LEGEN- DÁS FUTÓ (SANDOR)	KÉN A VICC CSATTA- NÓJA	SZEKRÉNYSOR SZEGLETI RÉSZE	TENGER- VIZET IHATÓVÁ TESZ
KITÜNŐ PENGE- ANYAG	FONOTT TELEKHA- TÁROLÓ	JOSÉPHINE ...; SZTÁR V.	REVÜ- BŐR	MÚSZI- KÁL	MÚSZÁL- FÉLESÉG	FELÉJE TEKINT	
KÖTŐSZÓ		KÉS FENÉSE	OLDALRA BILLENÉS	MÚZSI- KÁL			
				A CÉRIUM VEGYJELE		HAJSZA VÉGE!	
TÁSKA MÉLYÉRŐL KISZED						SVÉD AUTÓJEL	NEWTON MAGAS GABONA- TÁROLÓ
SZÉN				TULIUM		TÉLI SPORTÁG	
				UNITED KINGDOM, ROVIDÍTVE		HIBÁS TERMÉK	
PÁL UTCAI FIÚ						... VENIA VERBO	
VERSÁVÓ						HUSÁNG	
FÉL ÖTI!			MELL(KAS)				20. SZÁ- ZADI ÍRÓ (PÁL)
			JOTTISTA ELLEN- FELE!				
SZÖGE- DIES BESZÉDI			DIÓBÉLI	REDŐNY- NYEL EL- LÁTOTT			
TÁVOLI ELŐD			PEST MEGYEI VÁROS	FÉL ÍVI			
A KÁLIUM VEGYJELE		HÁZAT EMELTETŐ					
		OSZTRÁK AUTÓJEL					
				NORVÉG AUTÓK JELZÉSE		... BON JOVI, AM. ÉNEKES	
				SIKERDAL		NÁTRIUM	
IPSZILON		MIKSZÁTH OSTOROZ- TA TÍPUS					
TEN ... AFTER; ROCK- ZENEKAR		TÁV VÉGE!					
A SUGÁR JELE			RITKA NŐI NÉV			AZ OXIGÉN VEGYJELE	MAGÁVAL ÉDESGET
ÁRKUS			OXIGÉN ÉS FLUOR				
TONNA		TÁJFUTO- NÓ (KATALIN)				... STEP- RÉGI TÁNC	
AZ ÚRTAR- TALOM IS EZ		ROGY				A MŰLT IDŐ JELE	
							NYÉL PÁROS BETŰI
							RÉGI-RÉGI
A TÁRGY RAGJA			FELESÉG, TRÉFÁS		AZ ILLETŐ		RÓMAI 100-AS
VÉGTE- LEN SOR!			SZÓVAL		SZOMJAS ÁLLATOT		SZÁNDÉ- KOZIK
KAMPÓS CSÖRŰ HŰSEVŐ MADÁR			MUZIKA				
TÁVKÖZLESI KUTATÓ- INTÉZET, ROVIDITVE				ATÁLIA, BECÉZVE			
				PÁCBA VAN!			
BELTÉRI JO ÉTVÁGYÚ, NÉPIESEN						ALUMÍ- NIUM	
						UGYAN, DEHOGY!	
LÍRAI ZENEMŰ					A		
ÖTLET, ESZME							

NYELVÉSZ • LELETEK

ELV • ÉSZLELETEK

Sokféle, színes, emberarcú képek

Gross Arnold, Kossuth-díjas grafikusművész kiállítása a [redacted] Galériában [redacted] november 27-ig tekinthető meg. Nyitva tartás: hétfőtől péntekig 10-től 18 óráig, szombaton 10-től 13 óráig

Sokféle képek, számos templomok, sok fák, rengeteg emberek? Ez lesz az új egyeztetési módi? (A Belváros című lapban találta G. L.)

FŐKÖNYVELŐ munkakörbe felvételt hirdet kecskeméti székhelyű, országosan tevékenykedő építőipari közép vállalat. Iskolai végzettség: Mérlegképes könyvelő. Feladatkör: Főkönyvelői teendők, kapcsolattartás partnerekkel, bankkal, APEH-el. Hitelekkel kapcsolatos ügyintézés, mérleg-, bevallások-, statisztikák készítése. Pénzügyi csoport tevékenységének irányítása, együttműködés a logisztikai és a termelő részleggel. Jelentkezni lehet szakmai önéletrajzzal az epitoipariceg@gmail.com e-mail címen.

1087988

APEH-el? Nem APEH-hel? (Beküldte: Holczer József.)

– Nincs már a kukázásban fantázia – mondja az ember, aki egy szemével is jól látja a rántással készített főtttésztát. – Legalább hatvanan nézzük át naponta a nép szemétét – nyelvi rágás nélkül a szokatlan színű ételt. Hideg és átlátszó, de ezt leszámítva

Főtt-tészta, kőtt-tészta – kötőjellel! De még jobb különírni: főtt tészta. (B. G.)

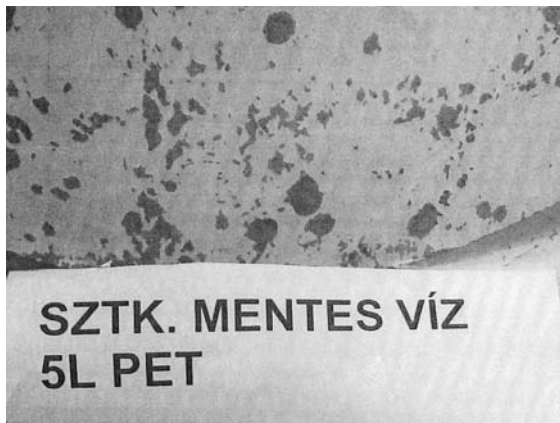
Használati Utasítás

Köszönünk a gyártmányunkat megvásárolni, a készülék használata előtt gondosan olvassa át ezt a "Használati utasítást".

Figyelmeztetés: A kockázatának csökkentése érdekében a tűz, elektromos ütés, vagy a kár.

1. Ne hagyja el berendezést ha zární. Kihúzza az üzlet ha nem használják, és karbantartási előtt.
2. Ne kültérje használatra vagy nedves felületek.
3. Ne hagyjuk, hogy használja a játékként. Kell figyelni, ha használni gyermekek közelében.
4. Csak használja szerint ez a kézikönyv. Csak használja a gyártó ajánlott csatlakoztatószerelvényeket.
5. Ne használja a sérült zsineggel vagy dugóval. Ha készülék nem működik, amely nem csökkent, károsodott, hagyja szabadterben vagy csökkent a vízben. Vissza adja az engedélyezett szolgáltatási központ.
6. Ne hügyen vagy vigyen zsineggel. használja a zsineggel a nyélnek, csukja be a ajtót a zsinegen, vagy hügyen a zsinetet éles élen vagy sarokon .

Szebeni Eszter olvasónk juttatta el hozzánk azt az egy teljes oldalt elfoglaló „Használati Utasítás”-t, amely 24 pontban foglalja össze, hogy mi mindenre kell figyelni a szóban forgó készülék használatakor. Bár az egész szinte „lehetetlen” olvasmány, kellő hely hiányában csak az első 6 pontban foglaltakat közöljük, egy-egy mondatot még külön is kiemelve, csemegéül. Egyébként pedig fel nem tudjuk fogni, miért nem lehet azt a megoldást bevezetni, hogy egy-egy külföldön készült termék megvásárlásakor a forgalmazók előzetesen átnézhessek és kijavíthassák a nyilván szintén külföldön megszövegezett „magyar” nyelvű tájékoztató szövegét! (G. L.)

SZTK. MENTES VÍZ
5L PET

Nem kell utána OTI-ba, SZTK-ba, azaz szakrendelőbe menni? (B. G.)

A felbontást követően tiszta-, száraz hűvös- és penészmentes helyen tárolja, néhány napon belül fogyassza el.

„Egy fonott kalács csomagolásán olvastam a fenti szöveget. Ezek szerint akkor járok el körültekintően, ha piszkos, nedves és meleg – ezzel együtt penészmentes – helyen tárolom a kalácsot? – írja levelében Durczi Zsuzsanna budapesti olvasónk.